

№ 7 • ΙΟΥΛΙΟΣ 2014

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Μηνιαίο Δελτίο Οικονομικών Εξελίξεων

www.kepe.gr

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Μηνιαίο Δελτίο Οικονομικών Εξελίξεων

Εκδότης:

**ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ**

Σύμβουλοι έκδοσης:

Νικόλαος Φίλιππας, Καθηγητής Πανεπιστημίου Πειραιώς, Πρόεδρος Δ.Σ. και Επιστημονικός Διευθυντής ΚΕΠΕ,
Γεώργιος Λελεδάκης, Μέλος Δ.Σ. ΚΕΠΕ, Επ. Καθηγητής Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών

Συντακτική ομάδα:

Αικατερίνη Τσούμα (Υπεύθυνη έκδοσης)
Πρόδρομος Βλάμης
Σωτήρης Παπαϊωάννου
Γεωργία Σκίντζη
Αθανάσιος Χύμης

Διοικητική υποστήριξη -

Πληροφορίες:

Χρήστος Ελευθεριάδης
Τηλ. 210 3676359
Email: greekconomy@kepe.gr

Γλωσσική επιμέλεια-Διορθώσεις:

Ελένη Σουλτανάκη

Παραγωγή ηλεκτρονικής έκδοσης:

Ι. ΓΑΪΤΑΝΗΣ-Κ. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ Ο.Ε.

Copyright 2014

**ΚΕΝΤΡΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ**

Αμερικής 11, Αθήνα, 106 72,
Τηλ.: +30-210-3676.300, 210-3676.359
Fax: +30-210-3630.122, 210-3611.136

Το περιοδικό **ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ** αναρτάται στον δικτυακό τόπο <http://www.kepe.gr/greekconomy.htm>

Οι γνώμες και κρίσεις που διατυπώνονται στα άρθρα είναι των συγγραφέων και δεν αντιπροσωπεύουν αναγκαία γνώμες ή κρίσεις του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Μηνιαίο Δελτίο Οικονομικών Εξελίξεων

№ 7 • ΙΟΥΛΙΟΣ 2014

EDITORIAL 4

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΟΤΕΡΩΝ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΞΕΛΙΞΕΩΝ 5

Αθανάσιος Χαρέμης

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΑΚΗΣ ΕΠΑΡΚΕΙΑΣ
ΣΤΟ ΤΡΑΠΕΖΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ
ΤΩΝ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ
ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ 13

Γιάννης Παναγόπουλος

Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΗΣ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΕ ΣΥΝΘΗΚΕΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΥΦΕΣΗΣ 20

Ι. Χολέζας

ΒΑΣΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΕΞΑΓΩΓΩΝ
ΣΤΙΣ ΧΩΡΕΣ ΤΟΥ ΝΟΤΟΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΖΩΝΗΣ 29

Ιωάννα Κωνσταντακοπούλου

Οι πλέον πρόσφατες εξελίξεις καταδεικνύουν ότι οι προοπτικές για την ελληνική οικονομία ακολουθούν μια σταθερή πορεία βελτίωσης, με τις προβλέψεις διεθνών και εγχώριων οργανισμών να συγκλίνουν σε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης για το 2014, τη δημοσιονομική πειθαρχία να εδραιώνεται και την αξιοπιστία της χώρας στο εξωτερικό να ενισχύεται περαιτέρω. Ωστόσο, η Ελλάδα εξακολουθεί να βρίσκεται αντιμέτωπη με ένα πλήθος συνεχιζόμενων εγχώριων προκλήσεων, στις οποίες προστίθενται πλέον μια σειρά αυξανόμενων διεθνών γεωπολιτικών κινδύνων.

Στο πλαίσιο αυτό, η επίτευξη των στόχων που έχουν τεθεί και η σταδιακή μετάβαση σε μια μακροχρόνια διατηρήσιμη αναπτυξιακή πορεία καθιστούν ακόμα πιο επιτακτική την εστίαση στους παράγοντες εκείνους που είναι ικανοί να θέσουν τα θεμέλια για την αμεσότερη ισχυροποίηση της εγχώριας οικονομίας και την καλύτερη αξιοποίηση των δυνατοτήτων της. Μεταξύ των παραγόντων αυτών συγκαταλέγεται η εξασφάλιση της σταθερότητας και βιωσιμότητας του τραπεζικού συστήματος, δεδομένου του καταλυτικού του ρόλου στη χρηματοδότηση της πραγματικής οικονομίας. Με το σκέλος αυτό σχετίζεται άμεσα η εν εξελίξει διαδικασία ανεύρεσης λύσεων αναφορικά με το ζήτημα της εξυπηρέτησης των τραπεζικών δανείων. Η διατηρήσιμη ανάπτυξη είναι επιπλέον άρρηκτα συνδεδεμένη με την ορθολογική αξιοποίηση του διαθέσιμου ανθρώπινου δυναμικού, αλλά και την εξασφάλιση της καλύτερης αντιστοίχισης μεταξύ προσφοράς και ζήτησης στην αγορά εργασίας, διαστάσεις οι οποίες εξαρτώνται σε σημαντικό βαθμό από το επίπεδο και τις αποφάσεις αναφορικά με την εκπαίδευση. Ένας τρίτος παράγοντας κλειδί συνδέεται με την ενίσχυση του εξαγωγικού προσανατολισμού της ελληνικής οικονομίας, λαμβάνοντας υπόψη την υφιστάμενη διάρθρωση των ελληνικών εξαγωγών καθώς και τις δυνατότητες ενίσχυσής τους.

Με στόχο την προσέγγιση των ανωτέρω κρίσιμων παραγόντων, το παρόν τεύχος της **Ελληνικής Οικονομίας** μετά την παρουσίαση, ως είθισται, των πλέον πρόσφατων εξελίξεων στο διεθνές και εγχώριο περιβάλλον, φιλοξενεί τρία άρθρα. Το πρώτο συνδέει το ζήτημα του ελέγχου της κεφαλαιακής επάρκειας των τραπεζών με την πιστωτική επέκταση και συνεπώς με τη χρηματοδότηση της πραγματικής οικονομίας. Στην ανάλυση ενσωματώνεται ο ρόλος των δυσχερειών ως προς την αποπληρωμή των υφιστάμενων δανείων και εξετάζονται προτάσεις εναλλακτικών μορφών χρηματοδότησης. Το δεύτερο άρθρο πραγματεύεται τους παράγοντες εκείνους που δύνανται να επηρεάζουν την απόφαση αναφορικά με την επιλογή της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Εξετάζονται οι δυνητικές επιπτώσεις της οικονομικής ύφεσης στην επιλογή αυτή και το κατά πόσο στις τρέχουσες συνθήκες η επιλογή της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης δύναται να είναι συμφέρουσα από ατομική σκοπιά. Τέλος, το τρίτο άρθρο προσφέρει μια αναλυτική παρουσίαση των βασικών γνωρισμάτων των ελληνικών εξαγωγών, παραθέτοντας μια συγκριτική ανάλυση με τις λοιπές χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου. Η προσέγγιση εστιάζει στη σύνθεση των εξαγωγών, στη διάρθρωση των εξαγωγών τεχνολογικής έντασης καθώς και στα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα τριών κατηγοριών προϊόντων στις χώρες αυτές.

Αικατερίνη Τσούμα
Ερευνήτρια ΚΕΠΕ

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΟΤΕΡΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΞΕΛΙΞΕΩΝ

Αθανάσιος Χαρέμης, Βοηθός Έρευνας ΚΕΠΕ, υποψήφιος διδάκτωρ Πανεπιστημίου Πειραιώς

Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

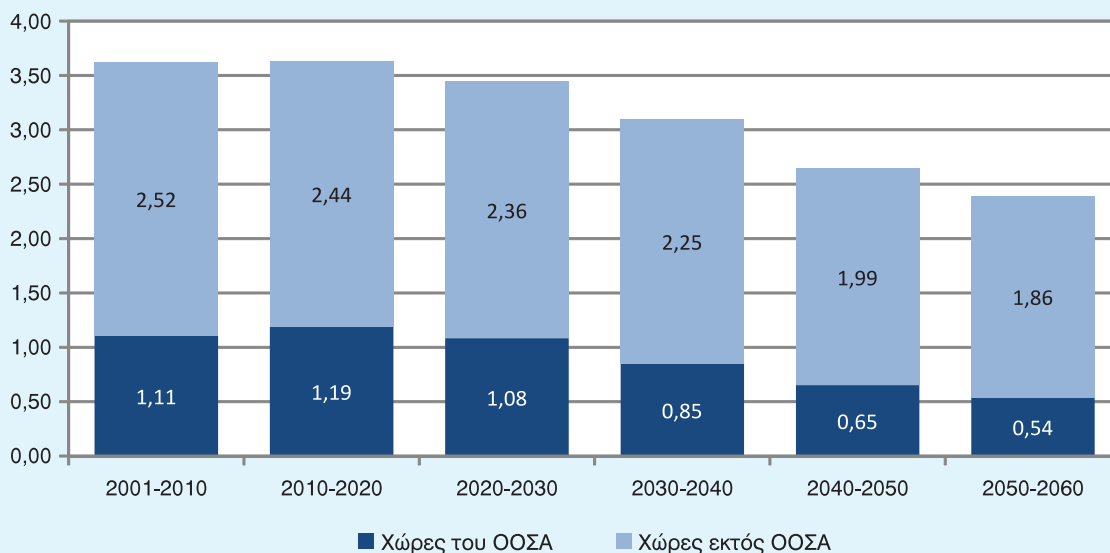
- Σύμφωνα με το World Economic Outlook του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (Απρίλιος 2014), η παγκόσμια οικονομία παρουσιάζει σημάδια βελτίωσης, εντούτοις η ανάκαμψη παραμένει εύθραυστη. Η επικεφαλής του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, Κ. Λαγκάρντ σημείωσε ότι οι κυβερνήσεις θα πρέπει να επικεντρωθούν σε πολιτικές για την ενίσχυση της παγκόσμιας οικονομικής δραστηριότητας το β' εξάμηνο του 2014 και την επιτάχυνσή της το 2015, μέσω της υιοθέτησης διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και με μέτρα για την ενίσχυση της ανάπτυξης. Δεδομένου ότι η επεκτατική νομισματική πολιτική που εφαρμόζεται έχει περιορισμένα οφέλη για την πραγματική οικονομία, ιδιαίτερη έμφαση θα πρέπει να δοθεί στις επενδύσεις σε υποδομές, στην υγεία και την παιδεία, διατηρώντας τη δημοσιονομική σταθερότητα και εξασφαλίζοντας τη βιωσιμότητα του δημοσίου χρέους.
- Οι γεωπολιτικοί κίνδυνοι που επανήλθαν στο προσκήνιο, καθώς και οι εξελίξεις στις αναδυόμενες αγορές, αποτελούν απειλή για την παγκόσμια ανάπτυξη. Η συνεχιζόμενη κρίση στην Ουκρανία και οι εντάσεις στη Μέση Ανατολή, αλλά και οι συρράξεις μεταξύ Ισραήλ και Παλαιστινίων αυξάνουν τους "πτωτικούς" κινδύνους (down-side risks) για την παγκόσμια οικονομία, μέσω των επιδράσεων στην πραγματική οικονομία και τις διεθνείς αγορές. Οι γεωπολιτικοί κίνδυνοι και οι εντάσεις ενδέχεται να έχουν αρνητικές επιπτώσεις στις τιμές της ενέργειας, να οδηγήσουν σε υψηλότερη αβεβαιότητα και σε μείωση της ζήτησης. Χαρακτηριστική ήταν η εκτίμηση του ΔΝΤ για στασιμότητα της ρωσικής οικονομίας (με τον ρυθμό ανάπτυξης να εκτιμάται στο 0,2% για το 2014), λόγω της επιβολής κυρώσεων με αφορμή την ουκρανική κρίση και της κάμψης των επενδύσεων, ενώ η Moody's υποβάθμισε τις προοπτικές της τουρκικής οικονομίας, λόγω των εντάσεων στο Ιράκ, που αποτελεί τον 2^ο εμπορικό εταίρο της χώρας.
- Σύμφωνα με πρόσφατη έκθεση του ΟΟΣΑ¹ εκτιμάται επιβράδυνση της παγκόσμιας οικονομικής ανάπτυξης και συνεχιζόμενη αύξηση των εισοδηματικών ανισοτήτων για τις επόμενες δεκαετίες, με ορίζοντα το 2060. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ, η γήρανση του πληθυσμού σε πολλές χώρες του ΟΟΣΑ και η σταδιακή επιβράδυνση των ρυθμών ανάπτυξης στις μεγάλες αναδυόμενες οικονομίες, αναμένεται να οδηγήσει σε συρρίκνωση των ρυθμών ανάπτυξης από το μέσο ετήσιο επίπεδο της τάξης του 3,6% κατά την περίοδο 2010-2020, σε περίπου 2,4% το 2050-2060. Στο Διάγραμμα 1, παρουσιάζεται ο εκτιμώμενος μέσος ρυθμός αύξησης της παγκόσμιας ανάπτυξης έως το 2060, για τις χώρες μέλη του ΟΟΣΑ και τις υπόλοιπες χώρες, σύμφωνα με τις προβλέψεις της έκθεσης. Βασικές συνιστώσες της ανάπτυξης για τα επόμενα 50 χρόνια αναμένεται να είναι η καινοτομία και οι επενδύσεις σε δεξιότητες.
- Η ίδια έκθεση καταγράφει τις εκτιμώμενες προκλήσεις που ενδέχεται να αντιμετωπίσουν οι κυβερνήσεις παγκοσμίως, όπως η μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα (CO₂), οι επι-

1. OECD (2014), "Policy Challenges for the Next 50 Years", <http://www.oecd.org/economy/outlook/lookingto2060.htm>

Διάγραμμα 1

Συμβολή στην παγκόσμια οικονομική ανάπτυξη των χωρών του ΟΟΣΑ και των χωρών εκτός ΟΟΣΑ, 2010-2060 (μέσος ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης σε σταθερές τιμές του 2005, PPP)

Ο ΟΟΣΑ ΠΡΟΒΛΕΠΕΙ ΕΠΙΒΡΑΔΥΝΣΗ ΤΩΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΩΝ ΡΥΘΜΩΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΕΩΣ ΤΟ 2060

Πηγή: OECD Economic Outlook 95 long-term database και υπολογισμοί OECD.

πτώσεις της κλιματικής αλλαγής (που θα μπορούσε να περιορίσει το παγκόσμιο ΑΕΠ κατά 1,5% το 2060), οι ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις που αναμένεται να οδηγήσουν σε αύξηση της ζήτησης για υψηλή ειδικευση του ανθρωπίνου δυναμικού. Ταυτόχρονα, σύμφωνα με την έκθεση, οι αυξανόμενες εισοδηματικές ανισότητες, που σε μεγάλο βαθμό οφείλονται στον περιορισμό των οικονομικών ευκαιριών και τη διατήρηση της ανεργίας, ιδίως των νέων, σε υψηλά επίπεδα, φαίνεται να απειλούν τη μελλοντική παγκόσμια ανάπτυξη.

- Στην Ευρώπη, η καθυστέρηση του πορτογαλικού ομίλου Espirito Santo Financial Group για την αποπληρωμή ομολόγων της μητρικής Espirito Santo International αύξησαν την αβεβαιότητα σχετικά με τη σταθερότητα του τραπεζικού συστήματος στην περιφέρεια της Ευρώπης. Η ανακοίνωση αυτή προκάλεσε προβληματισμό, οδηγώντας σε πτώση των χρηματιστηριακών αγορών και των τιμών των ομολόγων, άνοδο των spreads των περιφερειακών οικονομιών της Ευρωζώνης και προβληματισμό για τη βιωσιμότητα των πιστωτικών ιδρυμάτων στην Ευρώπη. Στον απόηχο της μη αποπληρωμής ομολόγων, ο οίκος πιστοληπτικής αξιολόγησης Moody's υποβάθμισε τον όμιλο Espirito Santo Financial Group κατά τρεις βαθμίδες σε Caa2. Ιδιαίτερως σημαντικό κρίνεται το γεγονός ότι, παρά τις βραχυχρόνιες διακυμάνσεις, ο “πανικός” και η “διάχυση” στις υπόλοιπες οικονομίες της Ευρωζώνης, φαίνεται ότι απεφεύχθησαν.
- Οι ηγέτες των χωρών BRICS (Βραζιλία, Ρωσία, Ινδία, Κίνα και Ν. Αφρική) συμφώνησαν στη δημιουργία μιας νέας αναπτυξιακής τράπεζας και ενός αποθεματικού νομισματικού ταμείου, με έδρα της τράπεζας την Σαγκάη και με αρχικό κεφάλαιο ύψους \$100 δις. Οι ηγέτες των χωρών εξήγγειλαν ότι στόχος της πρωτοβουλίας αυτής είναι η αναμόρφωση του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος και η αντιμετώπιση βραχυπρόθεσμων κρίσεων ρευστότητας.
- Η Αργεντινή βρίσκεται αντιμέτωπη με το ενδεχόμενο της “τεχνητής χρεοκοπίας” (technical default), καθώς έως την 30^η Ιουλίου θα πρέπει να επιτύχει συμφωνία για την αποπληρωμή των

οφειλών της προς τους πιστωτές της, μετά την απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου των ΗΠΑ. Σύμφωνα με την απόφαση αυτή, η Αργεντινή θα πρέπει να αποπληρώσει το σύνολο των πιστωτών της, συμπεριλαμβανομένου του \$1,3 δισ., προς δύο αντισταθμιστικά κεφάλαια (hedge funds) που το 2005 και 2010 δεν συμμετείχαν στο “κούρεμα” χρέους. Στη διαπραγμάτευση, η κυβέρνηση της Αργεντινής ζητά αναστολή της απόφασης του Ανώτατου Δικαστηρίου των Η.Π.Α., ώστε να αποπληρώσει το 93% των πιστωτών της, που έχουν συμφωνήσει να λάβουν το 30% της αξίας των ομολόγων που είχαν στην κατοχή τους, ωστόσο θα πρέπει να βρεθεί συμφωνία με όλους τους πιστωτές. Σε περίπτωση που δεν επιτευχθεί συμφωνία, τότε η 3^η μεγαλύτερη οικονομία της Λατινικής Αμερικής βρίσκεται αντιμέτωπη με το ενδεχόμενο νέας χρεοκοπίας, ενώ παράλληλα βιώνει υψηλό πληθωρισμό και ύφεση.

ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

- Η ελληνική οικονομία παρουσιάζει σημαντικά σημάδια βελτίωσης σε μακροοικονομικό επίπεδο, ενώ δείχνει να ανακτά σταδιακά την εμπιστοσύνη των αγορών, παρά την αβεβαιότητα στο διεθνές οικονομικό περιβάλλον. Η οικονομία, σύμφωνα με τις ενδείξεις και τις προβλέψεις διεθνών οργανισμών (ΔΝΤ και Ευρωπαϊκή Επιτροπή), αλλά και ξένων επενδυτικών οίκων, όπως η Goldman Sachs και η JP Morgan, δείχνει να επιστρέφει στην ανάπτυξη το 2014. Ταυτόχρονα, προκύπτουν αρκετά ενθαρρυντικά στοιχεία όσον αφορά την εκτέλεση του προϋπολογισμού, τον τουρισμό και τη βιομηχανική παραγωγή, η οποία σημείωσε αύξηση κατά 1,8% σε ετήσια βάση τον Μάιο 2014².
- Οι βασικές προτεραιότητες θα πρέπει πλέον να είναι:
 - (α) η διασφάλιση της πολιτικής σταθερότητας για την ομαλή πορεία της οικονομικής δραστηριότητας και η διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής,
 - (β) η υιοθέτηση των αναγκαίων μεταρρυθμίσεων για την επιστροφή της οικονομίας στη βιώσιμη ανάπτυξη, πολλές εκ των οποίων παρουσιάζουν σημαντικές καθυστερήσεις, όπως για παράδειγμα η ολοκλήρωση των αποκρατικοποιήσεων, το άνοιγμα των κλειστών επαγγελματιών, και
 - (γ) η λήψη μέτρων που θα τονώσουν τις επενδύσεις και θα δημιουργήσουν νέες θέσεις εργασίας, διατηρώντας τη δημοσιονομική σταθερότητα και εξασφαλίζοντας τη βιωσιμότητα του δημοσίου χρέους. Για παράδειγμα, η ύπαρξη ενός σταθερού φορολογικού συστήματος, η αποτελεσματικότερη λειτουργία των δημοσίων οργανισμών και της δικαιοσύνης, η αντιμετώπιση των φαινομένων της διαφθοράς, γραφειοκρατίας, φοροδιαφυγής και εισφοροδιαφυγής, μέσω της εφαρμογής βέλτιστων πρακτικών.
- Η εμπιστοσύνη των διεθνών επενδυτών προς την ελληνική οικονομία επιβεβαιώθηκε με την επιτυχή έκδοση 3ετούς ομολόγου, αντλώντας €1,5 δισ., με σημαντικά μειωμένο επιτόκιο της τάξης του 3,5%, παρά την υψηλή αβεβαιότητα που τροφοδοτείται από τους αναδυόμενους γεωπολιτικούς κινδύνους και τις δυσμενείς εξελίξεις στην Πορτογαλία, λόγω της μη αποπληρωμής ομολόγων από τον όμιλο Espirito Santo Financial Group. Επιπροσθέτως, επιτυχής ήταν και η υπερκάλυψη, κατά 2,7 φορές, της έκδοσης 6μηνων εντόκων γραμματίων του Ελληνικού Δημοσίου, για την άντληση €1,625 δισ., με επιτόκιο 2,05%.

2. Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ.), Δείκτης Βιομηχανικής Παραγωγής, Μάιος 2014.
http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A0503/PressReleases/A0503_DKT21_DT_MM_05_2014_01_P_GR.pdf

- Σύμφωνα με την ανακοίνωση του Υπουργείου Οικονομικών, για την εκτέλεση του κρατικού προϋπολογισμού, στο 1^ο εξάμηνο του 2014, το πρωτογενές πλεόνασμα διαμορφώθηκε στο €712 εκατ. (0,4% του ΑΕΠ), έναντι πρωτογενούς ελλείμματος €1,5 δισ. το περυσινό εξάμηνο (0,8% του ΑΕΠ). Η Ελλάδα για 2^η συνεχή χρονιά φαίνεται να επιτυγχάνει πρωτογενές πλεόνασμα, αναγκαίο για τη διατήρηση της σταθερότητας στα δημόσια οικονομικά, για τη βιωσιμότητα του δημοσίου χρέους και την αποκατάσταση της εμπιστοσύνης. Εάν εξαιρεθεί από τον υπολογισμό το προγράμμα αποπληρωμής ληξιπρόθεσμων οφειλών, το πρωτογενές πλεόνασμα διαμορφώνεται σε €1,6 δισ., από €415 εκατ. πέρυσι. Επίσης, οι επιστροφές φόρων διαμορφώθηκαν στα €1,6 δισ., έναντι €600 εκατ. την αντίστοιχη περυσινή περίοδο, ενισχύοντας τη ρευστότητα στην οικονομία.
- Οι βασικοί προπορευόμενοι δείκτες της ελληνικής οικονομίας, όπως η χρηματιστηριακή αγορά, τα επιτόκια, ο δείκτης «φόβου» KEPE GRIV και οι δείκτες εμπιστοσύνης παρουσίασαν σταθεροποίηση, μέχρι τα τέλη Ιουνίου, αντικατοπτρίζοντας τη σταδιακή βελτίωση της ελληνικής οικονομίας. Εντούτοις, από τις αρχές του μήνα λόγω των γεωπολιτικών εξελίξεων, της επενδυτικής αβεβαιότητας για τις ευρωπαϊκές τράπεζες και των πολιτικών διαφωνιών στην Ελλάδα αναφορικά με συγκεκριμένες μεταρρυθμίσεις, όπως για παράδειγμα στην αγορά ηλεκτρικής ενέργειας, οι δείκτες παρουσιάζουν μια μεικτή εικόνα.
- Πιο συγκεκριμένα, ο Γενικός Δείκτης του ΧΑ διαμορφώθηκε στις 15/7/2014 στις 1.180,92 μονάδες, σημειώνοντας υποχώρηση λόγω της αυξημένης αβεβαιότητας για τις ευρωπαϊκές τράπεζες, την εξέλιξη της ανάπτυξης στις Η.Π.Α., την Ευρωζώνη και την Κίνα, σε διεθνές επίπεδο, ενώ όσον αφορά τη χώρα μας, λόγω της πολιτικής αβεβαιότητας για σειρά μεταρρυθμίσεων κατά την περίοδο των ευρωεκλογών, καθώς πολλοί θεσμικοί επενδυτές προεξοφλούσαν υψηλότερο πολιτικό κίνδυνο.
- Το spread των ελληνικών 10ετών ομολόγων, έναντι των αντίστοιχων γερμανικών, διατηρείται σε επίπεδα προ Μνημονίου (Μαρτίου 2010) στις 506 μονάδες βάσης (14/7/2014). Η πρόσφατη μικρή άνοδος του spread των ελληνικών ομολόγων οφείλεται στη βραχυπρόθεσμη επίδραση της αβεβαιότητας, λόγω της ανησυχίας που επικράτησε στις διεθνείς αγορές, με αφορμή την αδυναμία της Banco Espirito Santo να αποπληρώσει λήξεις ομολόγων. Παρά το γεγονός αυτό, οι προσδοκίες των επενδυτών φαίνεται να παραμένουν θετικές για την Ελλάδα, μετά και τη δεύτερη έξοδο της χώρας μας στις διεθνείς αγορές, τη βελτίωση της εικόνας της σε μακροοικονομικό επίπεδο και ενόψει της συζήτησης σχετικά με το δημόσιο χρέος.
- Μετά την αναβάθμιση του αξιόχρεου της Ελλάδας από “B-” σε “B” με σταθερές προοπτικές, από τον οίκο πιστοληπτικής αξιολόγησης Fitch (23/5/2014) και ο καναδικός οίκος αξιολόγησης DBRS αναβάθμισε τη μακροπρόθεσμη πιστοληπτική ικανότητα της Ελλάδας σε “B” από “CCC” με σταθερές προοπτικές. Οι βασικοί λόγοι για την αναβάθμιση της ελληνικής οικονομίας είναι η σημαντική πρόοδος που έχει επιτευχθεί αναφορικά με τους στόχους του προγράμματος προσαρμογής (παρά τις εκκρεμότητες στις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις), η εκτιμώμενη επιστροφή της οικονομίας στην ανάπτυξη το 2014, σύμφωνα με τις προβλέψεις, η στήριξη των διεθνών πιστωτών της χώρας, η δραστική μείωση του κινδύνου αποχώρησης από το ευρώ και οι προσδοκίες που έχουν δημιουργηθεί αναφορικά με τις επικείμενες συζητήσεις για απομείωση του δημοσίου χρέους του επίσημου τομέα.
- Ο δείκτης «φόβου» KEPE GRIV³ στις 30/6/2014 διαμορφώθηκε στο 33,92%, σε επίπεδο ελαφρά χαμηλότερο του ιστορικού μέσου όρου, της περιόδου 2/1/2004-30/6/2014 (34,5%). Μετά

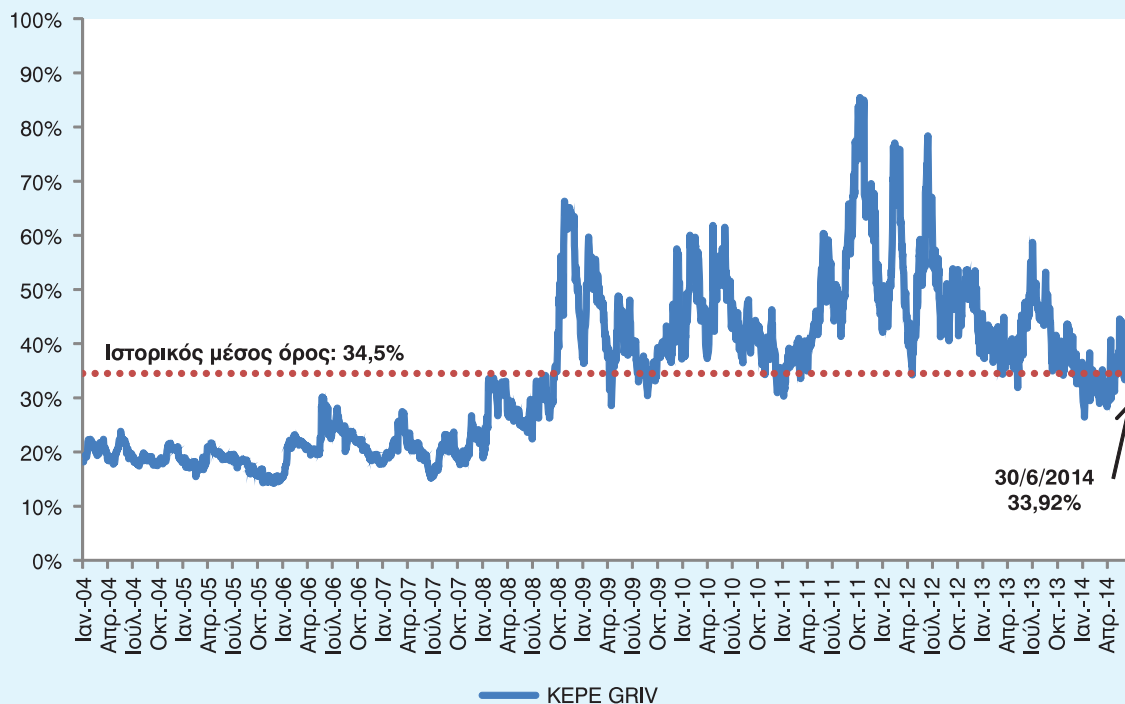
3. Ο δείκτης κατασκευάστηκε από το ΚΕΠΕ σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Πατρών και τον Καθηγητή κ. Κ. Συριόπουλο.

το αποτέλεσμα των ευρωεκλογών και των αυτοδιοικητικών εκλογών, ο δείκτης παρουσιάζει σταθερά πτωτική τάση τον μήνα Ιούνιο, με τον μέσο όρο του Ιουνίου να φτάνει το 34,26%, όταν ο μέσος όρος του δείκτη για τον μήνα Μάιο, έφτασε το 38,04% (βλ. Διάγραμμα 2). Η πτώση του δείκτη «φόβου» αντικατοπτρίζει τη συνεχιζόμενη αποκατάσταση της εμπιστοσύνης προς την ελληνική οικονομία και την εγχώρια αγορά, καθώς και τις ευνοϊκές προσδοκίες των επενδυτών στην αγορά παραγώγων.

- Ο δείκτης οικονομικού κλίματος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (DG ECFIN) για την Ελλάδα διατηρεί την ανοδική δυναμική του, φτάνοντας στις 103,7 μονάδες τον Ιούνιο (από 99,1 τον Μάιο 2014), ξεπερνώντας το επίπεδο του Απριλίου του 2008. Η σημαντική αυτή άνοδος οφείλεται στην κάμψη της απαισιοδοξίας των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών για την οικονομική δραστηριότητα τους επόμενους μήνες. Επίσης, θετικές επιχειρηματικές προσδοκίες παρουσιάζονται στον τομέα των Υπηρεσιών (κυρίως λόγω των θετικών εξελίξεων στον κλάδο του Τουρισμού, όπως στα ξενοδοχεία, εστιατόρια, πρακτορεία, στον τομέα της Πληροφορικής, αλλά και των Χρηματοπιστωτικών Υπηρεσιών). Παράλληλα, οι αντίστοιχοι δείκτες για το Λιανικό Εμπόριο, τη Βιομηχανία και τις Κατασκευές βελτιώνονται. Το οικονομικό κλίμα στην Ευρωζώνη παρουσίασε οριακή μείωση, με τον αντίστοιχο δείκτη να διαμορφώνεται στις 102 μονάδες τον Ιούνιο από 102,7 τον Μάιο, λόγω της μείωσης των επιχειρηματικών προσδοκιών στις Κατασκευές και τη Βιομηχανία.

Διάγραμμα 2
Πορεία του Δείκτη KEPE GRIV για την Ελληνική Οικονομία (2/1/2004-30/6/2014)

ΥΠΟΧΩΡΕΙ Ο ΦΟΒΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΓΟΡΑ ΜΕΤΑ ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΕΚΛΟΓΙΚΩΝ ΑΝΑΜΕΤΡΗΣΕΩΝ

Πηγή: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Ιούλιος 2014.

- Ο δείκτης καταναλωτικής εμπιστοσύνης⁴ συνεχίζει να κινείται ανοδικά και τον μήνα Ιούνιο, καθώς διαμορφώθηκε στις -49,8 μονάδες (από -52,5 μονάδες τον μήνα Μάιο), ξεπερνώντας τα επίπεδα του Ιανουαρίου του 2010 (προ Μνημονίου). Οι βασικοί λόγοι για τη βελτίωση του δείκτη είναι η βελτίωση της μακροοικονομικής εικόνας της οικονομίας, η βελτίωση των προσδοκιών των νοικοκυριών για την οικονομική τους κατάσταση το επόμενο έτος, καθώς και οι ιδιαιτέρως ευνοϊκές προσδοκίες από την τουριστική περίοδο. Ωστόσο, παρατηρείται μείωση των δεικτών πρόθεσης αποταμίευσης των νοικοκυριών, λόγω ενδεχομένως των αυξημένων φορολογικών υποχρεώσεων.
- Ο δείκτης μεταποίησης PMI, σύμφωνα με τα στοιχεία της Markit, διαμορφώθηκε τον Ιούνιο στις 49,4 μονάδες⁵, υποχωρώντας κάτω από τα επίπεδα του 51, όπου είχε διαμορφωθεί τον Μάιο. Η τιμή αυτή είναι η χαμηλότερη από τον Νοέμβριο του 2013. Η ανοδική τάση της παραγωγής δείχνει να εξασθενεί σύμφωνα με την έκθεση της Markit, λόγω της μικρής υποχώρησης των νέων παραγγελιών, ενώ ο ρυθμός αύξησης του κόστους εισροών στη μεταποίηση καταγράφει υψηλό 10μήνου. Η παραγωγή στα ελληνικά εργοστάσια αυξήθηκε με βραδύτερο ρυθμό τον Ιούνιο, σε σχέση με τους τελευταίους τρεις μήνες. Τέλος, σύμφωνα με την έκθεση, τα επίπεδα νέων παραγγελιών για εξαγωγές αυξήθηκαν με τον υψηλότερο ρυθμό από τον Αύγουστο του 2011, ενώ οι νέες παραγγελίες για εξαγωγές αυξήθηκαν για δεύτερο συνεχή μήνα. Το στοιχείο αυτό καταδεικνύει, μεταξύ άλλων, ότι τα ελληνικά προϊόντα γίνονται πιο ανταγωνιστικά στις διεθνείς αγορές.
- Σύμφωνα με τα στοιχεία που ανακοίνωσε ο Πρόεδρος του ΣΕΤΕ, Α. Ανδρεάδης, στο ετήσιο συνέδριο του Economist, οι αφίξεις τουριστών ενδέχεται να ξεπεράσουν τα 19 εκατ., ενώ τα έσοδα αναμένεται να διαμορφωθούν στα €13,5 δισ. Σύμφωνα με τις προβλέψεις για το 2021, οι τουρίστες που θα επισκεφτούν τη χώρα μας αναμένεται να φτάσουν τα 22-24 εκατ., τα έτη έσοδα εκτιμώνται στα €19 δισ., με τον τουρισμό να αποτελεί την “ατμομηχανή” της ελληνικής οικονομίας και τη συμβολή του να φτάνει στο 9% του ΑΕΠ ετησίως. Ταυτόχρονα εκτιμάται ότι θα δημιουργηθούν περίπου 300.000 νέες θέσεις εργασίας έως το 2021. Σύμφωνα με τον Πρόεδρο του ΣΕΤΕ, το ζητούμενο είναι η διενέργεια επενδύσεων μέσω του ΕΣΠΑ και παροχής ιδιωτικών κεφαλαίων για την κάλυψη της αυξανόμενης ζήτησης, η διατήρηση ενός σταθερού και απλού φορολογικού συστήματος, η επιτάχυνση της αποκρατικοποίησης των λιμένων, μαρίνων και αεροδρομίων, με στόχο την παροχή υπηρεσιών υψηλής ποιότητας, όπως έχει γίνει σε άμεσα ανταγωνίστριες χώρες (π.χ. η Τουρκία και η Κροατία) και η ύπαρξη ενός ολοκληρωμένου πλαισίου για τις χρήσεις γης και τον αιγιαλό.
- Σύμφωνα με τα οριστικά στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος⁶, το ταξιδιωτικό ισοζύγιο το 1^ο τρίμηνο του 2014 παρουσίασε πλεόνασμα €56 εκατ., σημειώνοντας αύξηση κατά 31,5% σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του 2013. Η εξέλιξη αυτή οφείλεται κυρίως στην αύξηση των ταξιδιωτικών εισπράξεων κατά 70 εκατ. ευρώ ή 17,3%. Η αύξηση των ταξιδιωτικών εισπράξεων κατά το 1^ο τρίμηνο του 2014, έναντι της αντίστοιχης περιόδου του 2013, ήταν κυρίως αποτέλεσμα της αύξησης των αφίξεων ταξιδιωτών κατά 15,4%, όπου η μέση κατά ταξίδι

4. European Commission, Economic and Financial Affairs, “Business and Consumer Surveys”

http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/surveys/index_en.htm

5. Markit Greece Manufacturing PMI® (Ιούνιος 2014).

<http://www.markiteconomics.com/Survey/PressRelease.mvc/a971d3b4440b43d2bfd0945b16295898>

6. Τράπεζα της Ελλάδος, “Εξελίξεις στο Ταξιδιωτικό Ισοζύγιο Πληρωμών: Ιανουάριος - Μάρτιος 2014”

http://www.bankofgreece.gr/Pages/el/Bank/News/PressReleases/Displtem.aspx?Item_ID=4642&List_ID=1af869f3-57fb-4de6-b9ae-bdfd83c66c95&Filter_by=DT

δαπάνη αυξήθηκε κατά 1,6% και διαμορφώθηκε στα €374, ενώ και ο αριθμός των διανυκτερεύσεων τον Ιανουάριο-Μάρτιο 2014 αυξήθηκε κατά 15,8%.

- Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της ΕΛ.ΣΤΑΤ.⁷, το εποχικά διορθωμένο ποσοστό ανεργίας τον μήνα Απρίλιο του 2014 διαμορφώθηκε στο 27,3% (1.303.454 άτομα), έναντι 27,5% τον αντίστοιχο μήνα του 2013. Το ποσοστό ανεργίας στους νέους ηλικίας 15-24 ετών τον Απρίλιο του 2014 διαμορφώθηκε στο 56,3% από 58,9% τον αντίστοιχο μήνα του 2013. Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΟΑΕΔ, το σύνολο των εγγεγραμμένων ανέργων με κριτήριο την αναζήτηση εργασίας (αναζητούντων εργασία) για τον μήνα Μάιο 2014 ανήλθε σε 814.693 ανθρώπους. Παράλληλα, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του ΔΝΤ, η ανεργία αναμένεται να ακολουθήσει πτωτική πορεία, με την πρόβλεψη για το 2014 να διαμορφώνεται στο 25,8%, ενώ για το 2015 στο 23,8%.
- Σύμφωνα με τα στοιχεία του συστήματος «ΕΡΓΑΝΗ», του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, για τη μισθωτή απασχόληση στον ιδιωτικό τομέα, το 1^ο εξάμηνο του 2014 το ισοζύγιο προσλήψεων-απολύσεων ήταν θετικό κατά 176.297 θέσεις εργασίας. Το ισοζύγιο του Ιουνίου υπήρξε θετικό κατά 15.351 θέσεις εργασίας, με τις αναγγελίες πρόσληψης να ανέρχονται σε 170.028 και τις αποχωρήσεις σε 154.667. Οι περισσότερες προσλήψεις έγιναν στην περιφέρεια της Αττικής και στους κλάδους των τουριστικών επαγγελματιών και του εμπορίου. Το 1^ο εξάμηνο του 2014 το ισοζύγιο μισθωτής απασχόλησης παρουσίασε βελτίωση σε σχέση με το αντίστοιχο εξάμηνο του 2013 κατά 85.763 θέσεις εργασίας.

ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

- Κατά τη διάρκεια του 1^{ου} εξαμήνου του 2014 οι απορροφήσεις κοινοτικών κονδυλίων έφθασαν το €1,4 δισ. έναντι στόχου €1 δισ. που είχε τεθεί από το Μνημόνιο, υπερκαλύπτοντας τον στόχο κατά 40%. Η Ελλάδα βρίσκεται την 3^η θέση μεταξύ των 28 χωρών της Ε.Ε., ως προς την απορρόφηση των κονδυλίων, από 18^η που βρισκόταν τον Ιούνιο του 2012. Χαρακτηριστικό είναι ότι και το 2013 απορροφήθηκαν €4,6 δισ. έναντι στόχου €3,89 δισ. (υπερέκλυψη 118%). Η απορρόφηση των κονδυλίων του ΕΣΠΑ και η επιτυχής έγκριση των επιχειρησιακών προγραμμάτων από την Ε.Ε. αναμένεται να ενισχύσουν σημαντικά τη ρευστότητα στην ελληνική οικονομία.
- Σύμφωνα με σχετική ανακοίνωση του Υπουργείου Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας, οριστικοποιήθηκαν οι εντάξεις στο πρόγραμμα «Ενίσχυση Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στους τομείς Μεταποίησης, Τουρισμού, Εμπορίου-Υπηρεσιών», για επενδύσεις από 13.415 μικρομεσαίες επιχειρήσεις, συνολικού ύψους άνω του €1,7 δισ. Από αυτά, τα €865 εκατ. θα προέλθουν από κεφάλαια του Δημοσίου και κοινοτικούς πόρους, ενώ τα υπόλοιπα κεφάλαια θα καλυφθούν από ίδια κεφάλαια των επιχειρήσεων ή/και τραπεζικό δανεισμό.
- Σύμφωνα με ανακοίνωση του Υπουργείου Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας, στην Ελλάδα βρίσκονται σε εξέλιξη 25 έργα με τη διαδικασία των ΣΔΙΤ, συνολικού προϋπολογισμού €2,6 δισ. που αφορούν την ανάπτυξη νέων τεχνολογιών, επικοινωνιών, ευρυζωνικών δικτύων, καθώς και κοινωνικών υποδομών, τη διαχείριση απορριμμάτων, έργα αστικής ανάπτυξης και μετα-

7. ΕΛ.ΣΤΑΤ., “Ερευνα Ανθρώπινου Δυναμικού: Απρίλιος 2014”.

http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A0101/PressReleases/A0101_SJO02_DT_MM_04_2014_01_F_GR.pdf

φορών (τηλεματική) και τον τουρισμό. Παράλληλα, στις 30 Ιουνίου, δημοσιοποιήθηκε ο οριστικός πίνακας κατάταξης βαθμολογίας των επενδυτικών σχεδίων που κατατέθηκαν στον Α΄ κύκλο του 2014 για την υπαγωγή τους στον Αναπτυξιακό Νόμο 3908/2011. Στον Αναπτυξιακό Νόμο εντάχθηκαν 484 επενδυτικά σχέδια συνολικού προϋπολογισμού €2,6 δισ., με τη συνολική χρηματοδότηση να ανέρχεται στα €922 εκατ., ενώ σύμφωνα με την ανακοίνωση, από την υλοποίησή τους αναμένεται να δημιουργηθούν 2.491 νέες θέσεις εργασίας.

ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

- Στην Ελλάδα μετά την ένταξη στον Μηχανισμό Στήριξης, έχουν πραγματοποιηθεί σημαντικές μεταρρυθμίσεις σε όλους τους τομείς της οικονομίας και της δημόσιας διοίκησης. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές αφορούν τη λειτουργία της δημόσιας και της φορολογικής διοίκησης, εργασιακά και ασφαλιστικά θέματα, τις αγορές προϊόντων και υπηρεσιών και τη λειτουργία των εμπορικών καταστημάτων. Βασικά ζητήματα εξακολουθούν παράλληλα να αποτελούν η ψηφίωση του νομοσχεδίου για την απελευθέρωση της αγοράς ενέργειας, το νέο χωροταξικό, η μείωση του περιθωρίου κέρδους των φαρμακοποιών, η δημιουργία ενός συνολικού πλαισίου για τη διενέργεια επενδύσεων, η επίσπευση των παρεμβάσεων για την απελευθέρωση των κλειστών επαγγελματιών και οι επικείμενες συζητήσεις για εργασιακά και ασφαλιστικά θέματα.
- Ανακοινώθηκαν από τον ΟΟΣΑ, τα στατιστικά στοιχεία σχετικά με τις δαπάνες υγείας⁸. Οι δαπάνες υγείας (δημόσιες και ιδιωτικές) ανήλθαν το 2012 στο 9,3% του ΑΕΠ στην Ελλάδα, όσο και ο μέσος όρος των χωρών του ΟΟΣΑ. Η δημόσια δαπάνη υγείας στην Ελλάδα πλέον βρίσκεται χαμηλότερα από το 6% του ΑΕΠ και το 67% της συνολικής (δημόσιας και ιδιωτικής) δαπάνης, όταν η μέση δημόσια δαπάνη στις χώρες του ΟΟΣΑ είναι στο 72% των συνολικών δαπανών, λόγω των υψηλότερων ιδιωτικών πληρωμών. Στην Ελλάδα, οι δαπάνες υγείας έχουν υποστεί μείωση της τάξης του 25% το 2012 σε πραγματικές τιμές, σε σχέση με το 2009. Επίσης, σύμφωνα με την έκθεση του ΟΟΣΑ, το μεγάλο βάρος των περικοπών στη δαπάνη υγείας στην Ελλάδα και την Ευρώπη αφορά τη φαρμακευτική δαπάνη. Είναι χαρακτηριστικό ότι η μείωση της φαρμακευτικής δαπάνης στην Ελλάδα για το 2012, σε σχέση με το 2011, ήταν της τάξης του -18,4%.

8. OECD (2014), "OECD Health Statistics 2014: How does Greece compare", <http://www.oecd.org/els/health-systems/Briefing-Note-GREECE-2014.pdf>

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΑΚΗΣ ΕΠΑΡΚΕΙΑΣ ΣΤΟ ΤΡΑΠΕΖΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Γιάννης Παναγόπουλος, *Ερευνητής ΚΕΠΕ*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ένα από τα σημαντικότερα εργαλεία για την εύρυθμη πορεία και ανάπτυξη της οικονομίας είναι η αποτελεσματική λειτουργία του ρυθμιστικού πλαισίου στην άσκηση της πιστωτικής πολιτικής από μέρους των τραπεζών. Σημαντικός όμως είναι και ο ρόλος των εναλλακτικών μορφών χρηματοδότησης των επιχειρήσεων, ειδικά σε περίοδο κρίσεως. Σκοπός του συγκεκριμένου άρθρου είναι να αναδείξει όχι μόνο την κρισιμότητα του κεφαλαιακού ελέγχου των τραπεζών, για την επίτευξη μιας υγιούς οικονομικής ανάπτυξης με βασικό εργαλείο την πιστωτική επέκταση, αλλά και να υπογραμμίσει, ειδικά λόγω της οικονομικής κρίσης, την ανάγκη ύπαρξης εναλλακτικών πηγών χρηματοδότησης της πραγματικής οικονομίας από άλλες, μη τραπεζικές πηγές. Η εξασφάλιση κεφαλαιακής επάρκειας στις τράπεζες αλλά και η ύπαρξη εναλλακτικής μορφής χρηματοδότησης (ειδικά στην κρίση) μπορεί όχι μόνο να στηρίξει την οικονομική ανάπτυξη αλλά, με την σειρά της, να δώσει στις επιχειρήσεις την δυνατότητα αποπληρωμής των υπαρχόντων δανείων (καθυστερούμενων και μη), έτσι ώστε να διασφαλιστεί περαιτέρω η μελλοντική σταθερότητα του τραπεζικού συστήματος.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΑΚΗΣ ΕΠΑΡΚΕΙΑΣ ΣΤΟ ΤΡΑΠΕΖΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Η εύρυθμη λειτουργία κάθε τραπεζικού συστήματος διασφαλίζεται από τις νομισματικές αρχές (δηλαδή τις κεντρικές τράπεζες) κυρίως μέσω του ελέγχου των εποπτικών τους κεφαλαίων. Με τον όρο εποπτικά κεφάλαια αναφερόμαστε στα ίδια κεφάλαια των εμπορικών τραπεζών και πιο συγκεκριμένα: α) στα κύρια κεφάλαια που ονομάζονται Tier 1 (κυρίως δηλαδή το μετοχικό κεφάλαιο, τα αποτελέσματα εις νέον¹ αλλά και τα εμφανή αποθεματικά²) και β) τα πρόσθετα στοιχεία των ιδίων κεφαλαίων Tier 1 που συνθέτουν τα κεφάλαια που ονομάζονται Tier 2 (κυρίως δηλαδή τίτλους μειωμένης εξασφάλισης και μεγαλύτερου ρίσκου για τους επενδυτές αλλά και μη καθορισμένης διάρκειας και χωρίς κάποια ρήτρα προσαύξησης της προκαθορισμένης απόδοσής τους)³. Με βάση το ρυθμιστικό πλαίσιο της διεθνούς τραπεζικής πρακτικής, όπως εκφράζεται μέσω της Βασιλείας II & III, η επέκταση των δανειακών χαρτοφυλακίων των τραπεζών είναι ένα πολλαπλάσιο αποτέλεσμα των εποπτικών τους κεφαλαίων. Στους κανόνες της Βασιλείας II (αλλά

1. Κέρδη (ή ζημίες) της τράπεζας που μετά από την διανομή καταγράφονται στα ίδια κεφάλαια.

2. Κέρδη της τράπεζας που δεν διανεμήθηκαν από προηγούμενες χρήσεις.

3. Για μια εκτενή παρουσίαση του τρόπου καταγραφής των ιδίων κεφαλαίων των τραπεζών και του διαχωρισμού τους σε κύρια κεφάλαια (Tier 1) και πρόσθετα ή συμπληρωματικά των Tier 1 (ή Tier 2), βλέπε Γκόρτσος, Χ. (2011) αλλά και Καλφάογλου (2012).

και της Βασιλείας III μετά το 2013) το δανειακό χαρτοφυλάκιο της κάθε τράπεζας δεν πρέπει να υπερβαίνει πάνω από 12,5 φορές τα συνολικά εποπτικά της κεφάλαια [π.χ. 10€ (εποπτικά κεφάλαια) \times 12,5 \leq 125€ (δάνεια) ή αλλιώς 125€ (δάνεια) \times 8% (ή 0,08) = 10€ (εποπτικά κεφάλαια)]. Κατά συνέπεια, οι νομισματικές αρχές, μέσω της διάρθρωσης και του μεγέθους των εποπτικών κεφαλαίων, επιδιώκουν να ελέγξουν το εύρος επέκτασης της πιστωτικής πολιτικής.

Ο έλεγχος αυτός ενδιαφέρει και επηρεάζει όμως τα τραπεζικά (χρηματοπιστωτικά) ιδρύματα διότι η ύπαρξη των εποπτικών κεφαλαίων αποτελεί εγγύηση προς τους καταθέτες (εγχώριους και διεθνείς) για την σταθερότητα και την φερεγγυότητά τους, ώστε να παρέχουν τα χρήματά τους τα οποία εν συνεχεία θα γίνουν νέα δάνεια για την χρηματοδότηση της πραγματικής οικονομίας. Μάλιστα με βάση τις τελευταίες αναθεωρήσεις της Βασιλείας III, σε ό,τι αφορά την διάρθρωση των εποπτικών κεφαλαίων των εμπορικών τραπεζών, είναι σαφής η διάθεση των κεντρικών τραπεζών (μέσω νέων διευκρινιστικών κανόνων, βλέπε BCBS, 2011, 2013) για έναν λεπτομερή αναλυτικό έλεγχο όχι μόνο της δομής των δανειακών χαρτοφυλακίων αλλά και του χαρτοφυλακίου χρεογράφων (π.χ. ομόλογα, μετοχές κ.λπ.) του ενεργητικού τους. Επιπροσθέτως μέσω των νέων αυτών κανόνων της Βασιλείας III προβλέπεται η δημιουργία ενός επιπλέον –σε σχέση με την Βασιλεία II (βλέπε BCBS, 2006)– «μαξιλαριού» αποθεματικών κεφαλαίων (buffer stock) των τραπεζών στα ήδη εποπτευόμενα κεφάλαιά τους. Η προσαύξηση αυτή των αναγκαίων εποπτικών κεφαλαίων των τραπεζών, σύμφωνα με την BIS (Bank of International Settlements)⁴, σκοπεύει και στον περιορισμό της πιστωτικής επέκτασης ώστε να προληφθούν, σε κάποιο βαθμό, τα όποια φαινόμενα υπερθέρμανσης της οικονομίας⁵ που δύναται να δημιουργήσει το χρηματοπιστωτικό σύστημα επί της πραγματικής οικονομίας.

Στον Πίνακα 1 παρουσιάζονται αναλυτικά οι διαχρονικές απαιτήσεις που η Βασιλεία III ενσωματώνει σε ό,τι αφορά τα εποπτικά κεφάλαια των τραπεζικών ιδρυμάτων σε σχέση με τα δανειακά τους χαρτοφυλάκια τα αμέσως επόμενα έτη (2014-2019). Με βάση τα στοιχεία του Πίνακα 1 γίνεται εμφανής η πολλαπλασιαστική σχέση μεταξύ δανειακού χαρτοφυλακίου και εποπτικών κεφαλαίων των τραπεζών, η οποία μάλιστα προβλέπεται να αλλάξει σταδιακά με στόχο να υποχωρήσει από το 12,5 (8% στον Πίνακα 1) το έτος 2013 σε 9,52 φορές (10,5% στον Πίνακα 1) το έτος 2019.

Με βάση τις κεφαλαιακές απαιτήσεις που αναγράφονται στον Πίνακα 1, διαπιστώνεται η πρόθεση της BIS για διαχρονική ποσοστιαία αύξηση των αναγκαίων εποπτικών κεφαλαίων σε διεθνές επίπεδο ως διασφάλιση αλλά και ως πρόθεση συγκράτησης προς την καταγεγραμμένη πιστωτική επέκταση των εμπορικών τραπεζών.

Σε ό,τι αφορά ειδικότερα τώρα την ελληνική οικονομία, όπως διαφαίνεται και από παλαιότερες εμπειρικές μελέτες (βλέπε Panagoroulios, 2010), τα αναγκαία εποπτικά κεφάλαια για την κεφαλαιακή επάρκεια προκύπτει πως έχουν μια αμφίδρομη αιτιώδη σχέση με την όποια καταγεγραμμένη πιστωτική επέκταση των εμπορικών τραπεζών. Με απλά λόγια, μια αύξηση/μείωση των επο-

4. Η BIS, ως θεσμικό όργανο, έχει ως μέλη 60 κεντρικές τράπεζες που συνεδριάζουν σε τακτική βάση στην Βασιλεία και αποφασίζουν για το ρυθμιστικό πλαίσιο που πρέπει να διέπει το διεθνές τραπεζικό σύστημα με σκοπό την σταθερότητά του.

5. Με απλά λόγια μια προσαύξηση των εποπτικών κεφαλαίων που πρέπει να υπάρχει στο παθητικό της κάθε τράπεζας μπορεί να επενεργεί αποτρεπτικά σε μια υπερβάλλουσα πιστωτική επέκτασή της που ενδέχεται να οδηγήσει σε πληθωριστικά φαινόμενα και μακροχρόνια πιθανώς σε μια κάμψη της όποιας υπάρχουσας οικονομικής ανάπτυξης.

Πίνακας 1
Κεφαλαιακές απαιτήσεις της Βασιλείας III στο τραπεζικό σύστημα

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ελάχιστο απαιτούμενο κεφάλαιο	3,5%	4,0%	4,5%	4,5%	4,5%	4,5%	4,5%
«Μαξιλάρι» κεφαλαίων συντήρησης				0,625	1,25	1,875	2,5
Ελάχιστο απαιτούμενο κεφάλαιο + «Μαξιλάρι» κεφαλαίων συντήρησης	3,5%	4,0%	4,5%	5,12%	5,75%	6,37%	7,0%
Αντικυκλικό επίπεδο ενεργοποίησης «Μαξιλαριού» κεφαλαίων συντήρησης				0-0,62	0-1,25	0-1,87	0-2,5
Ελάχιστο Tier 1 κεφάλαιο	4,5%	5,5%	6,0%	6,0%	6,0%	6,0%	6,0%
Ελάχιστο Tier 1 κεφάλαιο + «Μαξιλάρι» κεφαλαίων συντήρησης	4,5%	5,5%	6,0%	6,62%	7,25%	7,87%	8,5%
Ελάχιστο συνολικό κεφάλαιο	8,0%	8,0%	8,0%	8,0%	8,0%	8,0%	8,0%
Ελάχιστο συνολικό κεφάλαιο + «Μαξιλάρι» κεφαλαίων συντήρησης	8,0%	8,0%	8,0%	8,62%	9,25%	9,87%	10,5%

Πηγή: BCBS (2011).

πτικών κεφαλαίων του τραπεζικού συστήματος προκαλούν αύξηση/μείωση του δανειακού χαρτοφυλακίου τους αλλά και το αντίστροφο. Ειδικότερα, παρατηρήθηκε εμπειρικά στην χώρα μας ότι η όποια νέα πιστωτική επέκταση, προς την πραγματική οικονομία, δημιουργείται είτε μέσω των ιδίων κεφαλαίων των τραπεζών, τα οποία υπερβαίνουν τα υποχρεωτικά εποπτικά της Βασιλείας II & III⁶, είτε μέσω των νέων καταθέσεων που εισρέουν στις τράπεζες, λόγω κυρίως της διασφάλισης φερεγγυότητας που παρέχουν τα εποπτικά κεφάλαια στους καταθέτες⁷. Από την άλλη πλευρά όμως, για να δημιουργηθούν τα απαραίτητα εποπτικά κεφάλαια ώστε να ικανοποιηθούν οι κανονισμοί της Βασιλείας II & III, απαιτείται η αποπληρωμή από την πραγματική οικονομία των υφιστάμενων δανείων προς τις τράπεζες. Η αποπληρωμή των εν λόγω δανείων των επιχειρήσεων (και των νοικοκυριών) προς τις τράπεζες δημιουργεί την απαραίτητη κερδοφορία που αποτελεί το μεγαλύτερο τμήμα των αναγκαίων εποπτικών τους κεφαλαίων⁸.

Η παραπάνω εμπειρικά διαπιστωμένη αμφίδρομη σχέση, μεταξύ της πραγματικής οικονομίας (όπως αυτή αντιπροσωπεύεται στα δανειακά χαρτοφυλάκια των τραπεζών) και των εποπτικών κεφαλαίων του τραπεζικού συστήματος της χώρας⁹, καθιστά την σημασία της τρέχουσας οικο-

6. Το συγκεκριμένο πιστωτικό κανάλι είναι γνωστό στην διεθνή βιβλιογραφία ως bank capital channel (βλέπε Van Del Heuvel, 2002).

7. Το συγκεκριμένο πιστωτικό κανάλι είναι γνωστό στην διεθνή βιβλιογραφία ως bank lending channel (βλέπε Kashyap & Stein, 2000).

8. Ένα μικρότερο τμήμα των κερδών των τραπεζών που μετατρέπονται σε εποπτικά κεφάλαια προέρχεται από άλλες δραστηριότητες του τραπεζικού συστήματος όπως π.χ. από την κερδοφορία από αγοραπωλησίες ομολόγων, παραγώγων ή άλλες λειτουργικές δραστηριότητες.

9. Αντίστοιχα αμφίδρομα εμπειρικά αποτελέσματα μεταξύ δανειακών χαρτοφυλακίων των τραπεζών και των εποπτικών τους κεφαλαίων είχαμε και στις οικονομίες των G7 (βλέπε Karagiannis et al., 2012).

νομικής κρίσης ακόμα πιο βαρύνουσα για την μελλοντική πορεία της χώρας μας. Με απλά λόγια, μια οικονομία η οποία το χρονικό διάστημα 2009-2013 έχασε το 24% περίπου του πραγματικού της ΑΕΠ δυσκολεύεται, με βάση την αμφίδρομη σχέση που ήδη διατυπώσαμε, να δημιουργήσει ενδογενώς νέα εποπτικά κεφάλαια για το τραπεζικό σύστημα καθώς, λόγω της παρατεταμένης ύφεσης, τα υπάρχοντα δάνεια εξυπηρετούνται μερικώς. Τα δανειακά χαρτοφυλάκια δηλαδή (που είναι ο καθρέπτης της πραγματικής οικονομίας) δεν δημιουργούν την απαραίτητη κερδοφορία στις τράπεζες που είναι το κυριότερο συστατικό των νέων εποπτικών τους κεφαλαίων. Κατά συνέπεια και το τραπεζικό σύστημα με την σειρά του δυσκολεύεται να ικανοποιήσει τους κεφαλαιουχικούς όρους της Βασιλείας II & III και, κατ' επέκταση, εισάγει έναν ενισχυμένο βαθμό αβεβαιότητας για την μελλοντική φερεγγυότητά του. Το γεγονός αυτό δημιουργεί δυσχέρειες στο να προσελκύσει νέους καταθέτες που αποτελούν την κυριότερη πηγή νέας τραπεζικής χρηματοδότησης της πραγματικής οικονομίας.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗΣ ΤΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Με βάση τα παραπάνω δεδομένα στην Ελλάδα, το κρίσιμο ζήτημα της εναλλακτικής χρηματοδότησης της πραγματικής οικονομίας αναδεικνύεται επιτακτικά εδώ λόγω και των νέων υψηλότερων απαιτήσεων που αναμένονται για τα εποπτικά κεφάλαια των τραπεζών (βλέπε Πίνακα 1), για το χρονικό διάστημα 2014-2019, σε ό,τι αφορά την πιστωτική τους επέκταση. Μάλιστα στην ενδιάμεση έκθεσή της ΤτΕ για την Νομισματική Πολιτική (Δεκέμβριος 2013) επισημαίνεται η αναγκαιότητα προώθησης εναλλακτικών μορφών χρηματοδότησης τόσο των επιχειρήσεων όσο και των νοικοκυριών της χώρας. Επιπρόσθετα η έκθεση αυτή ξεκαθαρίζει ότι όσο οι αποταμιεύσεις έχουν αρνητική πορεία, πιέζοντας την καταθετική βάση του τραπεζικού συστήματος, η εύρεση εναλλακτικών πηγών χρηματοδότησης των επιχειρήσεων και των επενδυτικών τους σχεδίων γίνεται επιτακτικότερη. Έτσι η παραπάνω ενδιάμεση έκθεση προχωρά σε εναλλακτικές προτάσεις ώστε να στηριχθεί χρηματοδοτικά, τουλάχιστον βραχυπρόθεσμα, η πραγματική οικονομία (ειδικά οι επιχειρήσεις). Συγκεκριμένα προτείνει:

1. *Δανεισμό των επιχειρήσεων από τις αγορές εταιρικών ομολόγων.* Η αναθώρηση του νομικού πλαισίου που διέπει τα ομολογιακά δάνεια στην Ελλάδα θα μπορούσε να δώσει ώθηση στη δημιουργία μιας εγχώριας αγοράς εταιρικών ομολόγων για μικρότερες εταιρείες με περιορισμένη πρόσβαση στις διεθνείς αγορές.
2. *Αυξήσεις μετοχικού κεφαλαίου των εταιρειών.* Καθώς η εμπιστοσύνη των επενδυτών στις προοπτικές της ελληνικής οικονομίας θα ενισχύεται, ειδικά οι μεγάλες εγχώριες εταιρείες θα αποκτήσουν μεγαλύτερη πρόσβαση στις διεθνείς αγορές για χρηματοδότηση.
3. *Απορρόφηση πόρων από τα διαρθρωτικά Ταμεία της ΕΕ.* Την περίοδο 2000-2008, οι ελληνικές επιχειρήσεις απορρόφησαν πόρους της τάξεως του 1,6% του ΑΕΠ ετησίως για χρηματοδότηση επενδύσεων. Για το 2013, οι πόροι από τα Διαρθρωτικά Ταμεία της ΕΕ υπολογίζονται σε 4,2 δισεκ. ευρώ (2,3% του ΑΕΠ).
4. *Πόρους από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (ΕΤΕπ).* Μέχρι το τέλος του 2014, η ΕΤΕπ προβλέπεται να συγχρηματοδοτήσει μικρομεσαίες επιχειρήσεις με δάνεια ύψους 1,4 δισεκ. ευρώ. Σύμφωνα με εκτιμήσεις των εμπορικών τραπεζών μέσα στο 2014 υπολογίζεται ότι θα δοθούν περί τα 805 εκατ. ευρώ.

Επιπροσθέτως οι εναλλακτικές προτάσεις χρηματοδότησης της οικονομίας θα μπορούσαν να περιλάβουν¹⁰:

5. *Την δημιουργία ενός ταμείου βοήθειας για νέους επιχειρηματίες (Microfinance Loan Fund)*. Ακολουθώντας το παράδειγμα της Ιρλανδίας (Action Plan for Jobs, 2012) θα μπορούσε το ελληνικό κράτος να προχωρήσει στην δημιουργία ενός ταμείου που σκοπό θα είχε να βοηθήσει χρηματοοικονομικά τις μικρές νέες επιχειρήσεις (start-ups) οι οποίες απασχολούν μέχρι 10 άτομα. Το εν λόγω ταμείο θα μπορούσε να χρηματοδοτηθεί από το ΕΣΠΑ.
6. *Την δυναμική λειτουργία του θεσμού των «Επιχειρηματικών αγγέλων» (Business Angels)*. Ο θεσμός των «Επιχειρηματικών Αγγέλων» (EA) αφορά μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις που είτε είναι στην φάση της σύστασης (pre-seed) είτε έχουν μόλις ξεκινήσει την λειτουργία τους (seed). Οι EA είναι πρόσωπα ή/και θεσμικοί φορείς (π.χ. ΣΕΒ, ΣΒΒΕ, αλλά και επενδυτές από τον χώρο της ναυτιλίας, Έλληνες της ομογένειας, και μεμονωμένοι ιδιώτες επενδυτές) που πληρούν συγκεκριμένα ποιοτικά κριτήρια και είναι πρόθυμοι να παρέχουν γνώση και χρήμα στην δημιουργία ενός νέου επενδυτικού δικτύου. Επιπροσθέτως μπορούν να ομαδοποιηθούν με βάση το επενδυτικό τους ενδιαφέρον. Η κάθε συγκεκριμένη επενδυτική δραστηριότητα περιλαμβάνει ως δίκτυο τους επιχειρηματίες, τους EA και τους διαχειριστές των κεφαλαίων, οι οποίοι προέρχονται κυρίως από την ομάδα των EA. Κάθε τέτοιο δίκτυο «προικίζεται» με ένα ποσό, τόσο από τους συμμετέχοντες όσο και από άλλους φορείς (π.χ. ΕΣΠΑ). Την επενδυτική πορεία και στρατηγική του δικτύου αναλαμβάνει ο διαχειριστής.
7. *Την δυναμική «Ανασυγκρότηση» των υπαρχουσών επιχειρήσεων*. Η λογική της «Ανασυγκρότησης» των υπαρχουσών επιχειρήσεων στην ελληνική οικονομία ξεκινά από την επιθυμία να επιτευχθεί η συνέχιση της λειτουργίας κάποιων μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων που βρίσκονται σε ένα οριακό σημείο, μέσω της χρηματοδοτικής ενίσχυσης των ιδίων κεφαλαίων τους, της αναδιάρθρωσης του χρέους τους αλλά και της αλλαγής της ηγεσίας τους (management). Η υλοποίηση του συγκεκριμένου θεσμού θα μπορούσε να προχωρήσει με την εκταμίευση ενός σημαντικού ποσού από το ΕΣΠΑ και την προσθήκη κάποιων επιπλέον κεφαλαίων από το Πρόγραμμα των Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ) υπό μορφή μόχλευσης (στον βαθμό που αυτό είναι οικονομικά εφικτό). Με τα κεφάλαια αυτά μπορεί να συσταθεί ένα Ταμείο Χαρτοφυλακίου (Fund of funds) που σκοπό θα έχει την συμμετοχή σε Κεφάλαια Επιχειρηματικών συμμετοχών (Private equity funds) για την αναχρηματοδότηση μεσαίων (κυρίως) ελληνικών επιχειρήσεων με στόχο την αναδιάρθρωση και την ανάπτυξή τους. Ο διαχειριστής του Ταμείου Χαρτοφυλακίου προβάίνει εν συνεχεία σε ανοικτή πρόσκληση (διαγωνισμό) για την προσέκλυση θεσμικών επενδυτών οι οποίοι αναμένεται να δημιουργήσουν σημαντική μόχλευση των αρχικών κεφαλαίων. Οι επενδυτές αυτοί θα μπορούσαν να είναι: Fund of funds, Pension funds, Hedge funds, Διεθνείς ιδιωτικές τράπεζες, Sovereign funds κλπ.

Ταυτόχρονα με την δημιουργία των παραπάνω εναλλακτικών χρηματοοικονομικών εργαλείων πρέπει και η πραγματική οικονομία της χώρας να είναι σε θέση να αποδείξει την ικανότητα να αξιοποιήσει, με βάση τις δυνατότητές της, τις όποιες παρεχόμενες ευκαιρίες. Η ικανότητα της πραγματικής οικονομίας να επιτύχει την απορρόφηση των προαναφερθέντων κονδυλίων, ώστε να υλοποιήσει τις όποιες επιχειρηματικές προτάσεις, θα βοηθήσει άμεσα στην στήριξη της παραγωγής και κατ' επέκταση θα δώσει την δυνατότητα για αποπληρωμή, από μέρους των επιχειρήσεων, των όποιων παλαιότερων δανείων (εξυπηρετούμενων και μη εξυπηρετούμενων) προς

10. Οι συγκεκριμένες προτάσεις προέρχονται από αδημοσίευτη έκθεση του ΚΕΠΕ (2013).

τις εμπορικές τράπεζες¹¹. Οι αποπληρωμές αυτές των δανείων θα βοηθήσουν σημαντικά στην ανεύρεση και ενίσχυση των απαιτούμενων –από την Βασιλεία III– εποπτικών κεφαλαίων των τραπεζών (ειδικά των Tier 1 κεφαλαίων) αποτρέποντας έτσι σε σημαντικό βαθμό και τον όποιο μελλοντικό πιστωτικό κίνδυνο για αυτές. Επιπροσθέτως, όπως προαναφέρθηκε, μια τέτοια εξέλιξη οδηγεί στην διαχρονική αποκατάσταση της φερεγγυότητας του τραπεζικού μας συστήματος απέναντι και στους εν δυνάμει αποταμιευτές (εγχώριους και διεθνείς), οι οποίοι αποτελούν και την κυριότερη πηγή νέας χρηματοδότησης της οικονομίας. Με τον τρόπο αυτό αναμένεται να περιορισθεί σημαντικά και ο οποιοσδήποτε τυχόν κίνδυνος για ανάγκη περαιτέρω ανακεφαλαιοποίησης του τραπεζικού μας συστήματος.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ικανότητα της ελληνικής οικονομίας να απορροφήσει χρηματοδοτικούς πόρους από άλλες εναλλακτικές πηγές εκτός τραπεζικού συστήματος αποτελεί για την οικονομία σημαντικό παράγοντα στην τρέχουσα φάση, που μπορεί να βοηθήσει στο να ξεπεράσει την κρίση και να παράσχει στις επιχειρήσεις την δυνατότητα να αποπληρώσουν τα υπάρχοντα δάνειά τους (εξυπηρετούμενα και μη εξυπηρετούμενα) στις τράπεζες. Με τον τρόπο αυτό οι επιχειρήσεις (αλλά και τα νοικοκυριά) μπορούν να συνεισφέρουν αποτελεσματικά και στην σταθεροποίηση του τραπεζικού συστήματος της χώρας. Η συγκεκριμένη επισήμανση απορρέει από την καταγεγραμμένη αμφίδρομη σχέση που υπάρχει μεταξύ της πραγματικής οικονομίας με το τραπεζικό σύστημα (όπως αυτή καταγράφεται από την σχέση των δανειακών χαρτοφυλακίων με τα εποπτικά κεφάλαια των τραπεζών). Τέλος, θα ήταν σημαντικό να επισημανθεί εδώ ότι η ορθή και απαρέγκλιτη εφαρμογή των κανόνων της Βασιλείας III θεωρείται προϋπόθεση σε ό,τι αφορά τον έλεγχο της σύνθεσης των δανειακών χαρτοφυλακίων των τραπεζών, ώστε και να αναδυθεί μια υγιής πιστωτική ανάπτυξη της οικονομίας και να αποφευχθούν τα τραπεζικά λάθη του παρελθόντος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Γκόρτσος, Χ. (2011), “Βασιλεία III: Η αναθεώρηση του ισχύοντος κανονιστικού πλαισίου της Επιτροπής της Βασιλείας για την Τραπεζική Εποπτεία με στόχο την ενδυνάμωση της σταθερότητας του διεθνούς τραπεζικού συστήματος” (σελ. 5-28), στο Γ. Χαρδούβελης και Χ. Γκόρτσος (επιμ.), *Η διεθνής κρίση, η κρίση στην ευρωζώνη και το ελληνικό χρηματοπιστωτικό σύστημα*, Ελληνική Ένωση Τραπεζών.

“Δράσεις ανάσχεσης της ύφεσης” (2013), ΚΕΠΕ (αδημοσίευτη συλλογική εργασία).

Η έκθεση της Τράπεζας της Ελλάδος για την νομισματική πολιτική (2014), Τράπεζα της Ελλάδος, Ιούνιος.

Η ενδιάμεση έκθεση της Τράπεζας της Ελλάδος για την νομισματική πολιτική (2013), Τράπεζα της Ελλάδος, Δεκέμβριος.

Καλφάογλου, Φ. (2012), “Το πλαίσιο της κεφαλαιακής επάρκειας των τραπεζών”, *Οικονομικό Δελτίο*, Τεύχος 36, σελ. 47-93.

11. Στην ελληνική οικονομία και με βάση τις υπάρχουσες αναφορές (βλέπε ΤτΕ, *Έκθεση Νομισματικής Πολιτικής*, Ιούνιος 2014) το επίπεδο των μη εξυπηρετούμενων δανείων ή δανείων σε καθυστέρηση τον Δεκέμβριο του 2013 ανερχόταν σε 31,9% των συνολικών δανείων έναντι ποσοστού 24,5% τον Δεκέμβριο του 2012.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Action Plan for Jobs - The Irish Case (2012), Συλλογική Εργασία Φορέων της Ιρλανδικής Δημοκρατίας.
- Basel Committee on Banking Supervision (2006), “International converging of capital measurement and capital standards: a revised framework (the comprehensive version)”, Basel: Bank for International Settlements, June.
- Basel Committee on Banking Supervision (2011), “Basel III: a global regulatory framework for more resilient banks and banking systems”, Basel: Bank for International Settlements, June.
- Basel Committee on Banking Supervision (2013), “Basel III: The liquidity coverage ratio and the liquidity risk monitoring tools”, Basel: Bank for International Settlements, June.
- Kashyap, A. and Stein J. (2000), “What Do a Million Observations on Banks Say about the Transmission of Monetary Policy?”, *American Economic Review* 90, pp. 407–428.
- Karagiannis, S., Panagopoulos, Y., and Spiliotis, A. (2012), “Modelling banks’ lending behaviour in a capital regulated framework”, *Metroeconomica* 63, pp. 389–416.
- Panagopoulos, Y. (2010), “Basel II and the money supply process: Some empirical evidence from the Greek banking system”, *Applied Economics Letters* 17, pp. 973–976.
- Repullo, R. and Saurina, J. (2011), “The countercyclical capital buffer of Basel III: A critical assessment”, CEMFI Working paper, No 1102.
- Van den Heuvel, S. (2002), ‘Does bank capital matter for monetary transmission?’, Federal Reserve Bank of New York, *Economic Policy Review*, May.

Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΗΣ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΕ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΥΦΕΣΗΣ

Ι. Χολέζας, *Ερευνητής ΚΕΠΕ*

Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΗΣ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ Η ΘΕΩΡΙΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Η συνέχιση των σπουδών μετά τα έτη της υποχρεωτικής εκπαίδευσης αποτελεί επιλογή. Είναι όμως καλή επιλογή στη διάρκεια μιας οικονομικής ύφεσης όπως αυτή που βιώνει η χώρα μας με αύξηση της ανεργίας και μείωση των μισθών; Στην Ελλάδα οι επιλογές μετά την υποχρεωτική εκπαίδευση είναι η ανώτερη δευτεροβάθμια γενική ή τεχνική, η μεταδευτεροβάθμια μη-τριτοβάθμια εκπαίδευση και η τριτοβάθμια εκπαίδευση. Το κείμενο αυτό εστιάζει στην επιλογή της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Καταρχάς, το άτομο και η κοινωνία συνολικά καλούνται να αποφασίσουν για το βέλτιστο επίπεδο εκπαίδευσης, σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο, σε κάθε χρονική περίοδο, το εύρος της οποίας ενδέχεται να διαφέρει μεταξύ ατόμου και κοινωνίας. Στο πλαίσιο της οικονομικής επιστήμης έχουν αναπτυχθεί διάφορες θεωρίες που προσπαθούν να ερμηνεύσουν την εκπαιδευτική επιλογή, κυρίως από την ατομική σκοπιά. Μία από τις κυρίαρχες προσεγγίσεις είναι η Θεωρία Ανθρώπινου Κεφαλαίου, η οποία επικεντρώνεται στο άτομο και χειρίζεται την εκπαιδευτική διαδικασία, εκτός των άλλων, ως μια μορφή επένδυσης (Mincer, 1958, 1974· Schultz, 1961· Becker, 1964)¹. Το βασικό επιχείρημα είναι ότι η εκπαίδευση, όπως και κάθε επενδυτική δραστηριότητα, απαιτεί εισροές σήμερα ή στο εγγύς μέλλον που έχουν κόστος, ενώ δημιουργεί εκροές που καρπώνεται το άτομο στο απώτερο μέλλον, δηλαδή οφέλη. Εν προκειμένω, οι εισροές αφορούν μεταξύ άλλων στο χρόνο που αφιερώνει κάποιος στις σπουδές, στα χρήματα που απαιτούνται (δίδακτρα, κόστος βιβλίων, διαμονή σε άλλη πόλη ή χώρα, κτλ.) και στα διαφυγόντα εισοδήματα (αποδοχές από εργασία αντί της εκπαίδευσης, κτλ.), και τα οποία άλλοτε μπορούν να αποτιμηθούν χρηματικά και άλλοτε όχι, ενώ διαφέρουν και μεταξύ εκπαιδευτικών επιπέδων. Σε κάθε περίπτωση οι εκροές συνδέονται με άμεσο ή έμμεσο κόστος για το άτομο που επιλέγει να εκπαιδευτεί και συχνά για την οικογένειά του, καθώς στην Ελλάδα λόγω χάρη οι δαπάνες για τις σπουδές επιβαρύνουν κατά κανόνα σημαντικά τον οικογενειακό προϋπολογισμό. Από την άλλη πλευρά, η εκπαίδευση δημιουργεί εκροές με τη μορφή συσσωρευμένου ανθρώπινου κεφαλαίου, καθώς αυξάνει «τις γνώσεις, τις δεξιότητες και τις ικανότητες του ατόμου που σχετίζονται με την οικονομική δραστηριότητα» (OECD, 1998). Το συσσωρευμένο αυτό ανθρώπινο κεφάλαιο, σύμφωνα με τη θεωρία, αυξάνει την παραγωγικότητα του ατόμου και, επομένως, δικαιολογεί υψηλότερες αποδοχές στην αγορά εργασίας, δηλαδή εμπεριέχει οφέλη για το άτομο, εφόσον πρόκειται για ανταγωνιστική αγορά εργασίας, με την έννοια ότι οι εργοδότες ανταγωνίζονται μεταξύ τους για την προσέλκυση των πιο παραγωγικών εργαζομένων.

1. Μια εναλλακτική προσέγγιση είναι η Θεωρία του Φίλτρου (screening ή signalling), η οποία υποστηρίζει ότι η εκπαίδευση χρησιμοποιείται για να σηματοδοτήσει υψηλότερες έμφυτες ικανότητες από την πλευρά των ατόμων και ως κριτήριο ύπαρξης υψηλότερων έμφυτων ικανοτήτων από την πλευρά των εργοδοτών (Spence, 1974· Taubman and Wales, 1973· Arrow, 1973).

Επιπρόσθετα, η Θεωρία Ανθρώπινου Κεφαλαίου θεωρεί τις υψηλότερες αποδοχές λόγω υψηλότερης παραγωγικότητας ως βασικό κίνητρο σε επίπεδο ατόμου για την απόκτηση εκπαίδευσης υψηλότερου επιπέδου, ενώ υπονοεί ότι το άτομο προβαίνει σε κάποιο είδος ανάλυσης κόστους-οφέλους, προκειμένου να αποφασίσει τη συνέχιση ή όχι των σπουδών του μετά το πέρας της υποχρεωτικής εκπαίδευσης². Το πιο διαδεδομένο εργαλείο αποτίμησης των χρηματικών ωφελειών που έχει το άτομο από την απόκτηση περισσότερης εκπαίδευσης είναι ο υπολογισμός της απόδοσης της εκπαίδευσης, συνήθως με τη χρήση ημιλογαριθμικών εξισώσεων ωριαίων αποδοχών (Mincer, 1974). Η απόδοση της εκπαίδευσης είναι ιδιωτική, όταν αφορά στο κόστος και το όφελος αποκλειστικά για το άτομο, ή κοινωνική, όταν αφορά στο κόστος και το όφελος για το σύνολο της κοινωνίας, συμπεριλαμβανομένων των εξωτερικοτήτων που συνεπάγεται η εκπαίδευση και δικαιολογούν τη δημόσια χρηματοδότησή της³. Ένα βασικό συμπέρασμα που προκύπτει από τα ανωτέρω είναι ότι οι αποδοχές από την εργασία και η πιθανότητα επίτευξης αυτών αναμένεται να διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην απόφαση του ατόμου να συνεχίσει ή όχι τις σπουδές του. Επομένως, το ερώτημα που τίθεται στο παρόν άρθρο είναι πώς επιδρά η τρέχουσα οικονομική ύφεση στην Ελλάδα στην απόφαση αυτή του ατόμου, δεδομένου ότι μεταβάλλει τόσο την πιθανότητα εύρεσης απασχόλησης όσο και τις αναμενόμενες αποδοχές από την απασχόληση αυτή.

ΔΥΝΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΥΦΕΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ: ΑΝΕΡΓΙΑ ΚΑΙ ΜΙΣΘΟΙ

Η οικονομική ύφεση των τελευταίων ετών στην Ελλάδα έχει αυξήσει δραματικά τα ποσοστά ανεργίας ή, με άλλα λόγια, έχει μειώσει δραστικά την πιθανότητα απασχόλησης. Σύμφωνα με τα στοιχεία από τις Έρευνες Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ) της ΕΛΣΤΑΤ, το 2008 το ποσοστό ανεργίας για τα άτομα 15-64 ετών ήταν 7,8% και το ποσοστό ανεργίας για τους νέους (15-24 ετών) έφτανε το 22,1%, ενώ το 2013 τα αντίστοιχα ποσοστά ήταν 27,5% και 58,3%. Αυτή η διαπίστωση σημαίνει δύο βασικά πράγματα για τη διαδικασία επιλογής εκπαιδευτικού επιπέδου από τα άτομα. Το πρώτο είναι ότι η πιθανότητα εύρεσης εργασίας μειώθηκε στη διάρκεια της ύφεσης, καθώς αυξήθηκε η ανεργία. Άρα η αναμενόμενη ωφέλεια από την εκπαίδευση μειώνεται (τουλάχιστον η χρηματική) και τουλάχιστον προς το παρόν⁴. Το δεύτερο είναι ότι με τη μείωση της πιθανότητας εύρεσης εργασίας μειώνονται τα διαφυγόντα έσοδα, αφού είναι μάλλον απίθανο το άτομο που επιλέγει να αναζητήσει άμεσα εργασία, αντί να συνεχίσει τις σπουδές του/της, να βρει. Αν όμως η αναζήτηση εργασίας συνεπάγεται ένα μακρύ διάστημα ανεργίας, τότε το κόστος ευκαιρίας

2. Η Θεωρία Ανθρώπινου Κεφαλαίου σκόπιμα αγνοεί άλλες παραμέτρους της απόκτησης επιπλέον εκπαίδευσης, όπως είναι η ατομική ικανοποίηση, η ενεργότερη συμμετοχή στα κοινά, η πνευματική καλλιέργεια, κτλ., καθώς είναι αδύνατο να ποσοτικοποιηθούν και να αποτιμηθούν χρηματικά. Για μια αναλυτική κριτική της Θεωρίας Ανθρώπινου Κεφαλαίου, βλέπε Bowles and Gintis (1975).

3. Για μια εκτενή ανάλυση των λόγων παροχής δημόσιας και δωρεάν εκπαίδευσης βλέπε Lott (1987).

4. Η μείωση της ανεργίας όταν η χώρα θα περάσει σε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης δεν είναι δεδομένη. Αυτό είναι ένα ζήτημα το οποίο δεν απασχολεί αποκλειστικά τη χώρα μας όπως φαίνεται από το διεθνή διάλογο που αναπτύσσεται σχετικά με την ανάπτυξη με υψηλά ποσοστά ανεργίας (ILO, 2014). Οι δύο βασικοί λόγοι είναι, από τη μία, η υποκατάσταση εργαζομένων με κεφάλαιο λόγω τεχνολογικής εξέλιξης και, από την άλλη, η μεταβολή ως προς τα χαρακτηριστικά της εργασίας που ζητείται (ζήτηση εργασίας) που οφείλεται στις διαρθρωτικές αλλαγές στην οικονομία λόγω της οικονομικής ύφεσης. Χαρακτηριστικό τέτοιο παράδειγμα στην περίπτωση της Ελλάδας είναι ο κλάδος των κατασκευών.

(δηλαδή τα χρήματα που θα κέρδιζε το άτομο εργαζόμενο αντί φοιτώντας σε κάποια εκπαιδευτική βαθμίδα⁵) που συνεπάγεται η συνέχιση των σπουδών μειώνεται.

Επιπλέον, η μετάβαση από την εκπαίδευση στην αγορά εργασίας, δηλαδή ο χρόνος που μεσολαβεί από την αποφοίτηση ως την εύρεση της πρώτης εργασίας, ήταν ήδη από το 2009 υψηλός στη χώρα μας σε σύγκριση με άλλες χώρες. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, στην Ελλάδα το μέσο διάστημα ανεργίας το 2009 έφτανε τους 13,1 μήνες για όλους τους απόφοιτους είτε ήταν απόφοιτοι Γυμνασίου είτε κάτοχοι Μεταπτυχιακού τίτλου, ενώ συντομότερα έβρισκαν εργασία οι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (12,2 μήνες)⁶. Το αντίστοιχο χρονικό διάστημα μετάβασης στην ΕΕ-27 ήταν 6,5 μήνες ανεξαρτήτως εκπαίδευσης και μόλις 5,1 μήνες για τους απόφοιτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Με δεδομένη την αύξηση των ποσοστών ανεργίας για τους νέους στη διάρκεια της ύφεσης που ήδη αναφέρθηκε, εύλογα υποθέτει κάποιος ότι το διάστημα μετάβασης πρέπει να έχει αυξηθεί. Αυτό συνεπάγεται ότι η πραγματοποίηση ωφελειών από την εργασία μετατίθεται στο μέλλον, ακόμη και αν, όπως όλα τα στοιχεία μαρτυρούν, όσο υψηλότερο είναι το εκπαιδευτικό επίπεδο, κατά κανόνα, τόσο μικρότερη είναι η παρατηρούμενη ανεργία. Ενδεικτικά, το τέταρτο τρίμηνο του 2013 τα ποσοστά ανεργίας ήταν στα άτομα με Διδακτορικό 10,2%, με Μεταπτυχιακό 16,2%, με πτυχίο ΑΕΙ 19,1%, με πτυχίο ΑΤΕΙ 31,0%, με απολυτήριο Δευτεροβάθμιας Γενικής 29,1%, με απολυτήριο Δευτεροβάθμιας Τεχνικής 33,1%, με απολυτήριο Κατώτερης Δευτεροβάθμιας 32,0% και με απολυτήριο Πρωτοβάθμιας 27,8%⁷.

Εκτός όμως από την αύξηση της ανεργίας, τα τελευταία έτη καταγράφεται και μία μείωση των αποδοχών από εργασία στην Ελλάδα. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι, σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat, την περίοδο 2009-2012 οι αποδοχές από μισθούς μειώθηκαν περίπου κατά 10%. Επιπλέον, τα στοιχεία από τις Έρευνες Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC)⁸ δείχνουν ότι η μείωση του εισοδήματος για μονοπρόσωπα νοικοκυριά ή νοικοκυριά με δύο ενήλικες και δύο παιδιά κάτω των 14 ετών ξεπέρασε κατά μέσο όρο το 20% την περίοδο 2010-2012. Με τη χρήση στοιχείων από τις ΕΕΔ επιβεβαιώνεται ότι οι μισθοί μειώθηκαν στη διάρκεια της ύφεσης για όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες, με μέσο όρο μείωσης κοντά στο 10% (Κανελλόπουλος κ.ά., 2013)⁹. Επιπρόσθετα, πιο πρόσφατη έρευνα του ΙΜΕ-ΓΣΒΕΕ (2014) κάνει λόγο για μείωση του οικογενειακού εισοδήματος (σαφώς πολύ ευρύτερο μέγεθος από τους μισθούς) τα τελευταία τρία έτη κατά 39,5%, με τη μεγαλύτερη μείωση να καταγράφεται στην περιοχή της Αττικής (41,1%). Τέλος, σύμφωνα με τους Εθνικούς Λογαριασμούς, το μερίδιο των αμοιβών εξαρτημένης εργασίας στο ΑΕΠ μειώθηκε από τη μέγιστη τιμή του 36,7% το 2009 σε 31,5% το 2013, μερίδιο που είναι το χαμηλότερο από την έναρξη της προηγούμενης δεκαετίας, ενώ η έκταση της απόλυτης μείωσης γίνεται καλύτερα αντιληπτή, όταν συνυπολογιστεί η μείωση του ΑΕΠ πάνω

5. Στην Ελλάδα ο συνδυασμός σπουδών και εργασίας δεν είναι διαδεδομένος, ακόμη και σε επίπεδα εκπαίδευσης μετά την υποχρεωτική, σε αντίθεση με άλλες χώρες της Ευρώπης, όπως για παράδειγμα η Γερμανία, η οποία είναι διάσημη για το δυαδικό σύστημα εκπαίδευσης και εργασίας.

6. Για μια αναλυτική επισκόπηση της διαθέσιμης βιβλιογραφίας στην Ελλάδα για τη μετάβαση από την εκπαίδευση στην εργασία βλέπε Χολέζας και Τσακλόγλου (2012).

7. Πηγή: Δημοσιεύτες Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, 2013δ. Τα στοιχεία αναφέρονται σε άτομα ηλικίας 15-64 ετών.

8. Διαθέσιμα στο

http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A0802/Other/A0802_SFA10_TS_AN_00_2009_00_2012_02_F_GR.pdf

9. Οι μεγαλύτερες μειώσεις στις ωριαίες αποδοχές καταγράφονται στα άκρα των εκπαιδευτικών κατανομών, δηλαδή για τους απόφοιτους Προλυκειακής εκπαίδευσης και τους κατόχους Μεταπτυχιακών ή/και Διδακτορικών τίτλων, ενώ είναι μεγαλύτερες στην περίπτωση των ανδρών (βλέπε Πίνακες 4α και 4β, σελ. 51 και σελ. 52).

από 20% στα έτη της οικονομικής ύφεσης. Όταν ληφθούν υπόψη τα παραπάνω, τότε προκύπτει εύλογα ότι και τα εισοδήματα των ελεύθερων επαγγελματιών πρέπει να έχουν υποστεί ανάλογη μείωση¹⁰.

Το αποτέλεσμα των ανωτέρω στην απόφαση των ατόμων να συνεχίσουν ή όχι τις σπουδές τους είναι διττό. Από τη μία πλευρά, μείωση των εισοδημάτων από εργασία για τους απόφοιτους υψηλότερης εκπαιδευτικής βαθμίδας ή συγκεκριμένης εξειδίκευσης σημαίνει μείωση των αναμενόμενων μελλοντικών χρηματικών ωφελειών από τη βαθμίδα ή εξειδίκευση αυτή και, άρα, *ceteris paribus* χαμηλότερη ζήτηση για τέτοιες σπουδές. Από την άλλη πλευρά, όμως, μείωση των αποδοχών από εργασία σημαίνει και μείωση του κόστους ευκαιρίας της εκπαίδευσης και, άρα, μεγαλύτερη ζήτηση για εκπαίδευση. Επομένως, για μία ακόμη φορά η τελική επίδραση δεν είναι βέβαιη, τουλάχιστον αν η επιλογή στηρίζεται σε αυστηρά χρηματικά δεδομένα¹¹.

Επιπλέον, η μείωση στα εισοδήματα του νοικοκυριού που καταγράφεται στη διάρκεια της οικονομικής ύφεσης ενδέχεται να έχει αρνητικές επιπτώσεις στην απόφαση συνέχισης των σπουδών των παιδιών. Η παράπλευρη αυτή συνέπεια πηγάζει από την πάγια τακτική στην Ελλάδα που θέλει την οικογένεια να αναλαμβάνει υψηλό μερίδιο από το συνολικό κόστος για την εκπαίδευση των παιδιών της, παρά το δημόσιο χαρακτήρα της τελευταίας (π.χ. φροντιστήρια ξένων γλωσσών, φροντιστήρια προετοιμασίας για τις εξετάσεις της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, δίδακτρα σε μεταπτυχιακά προγράμματα, κτλ.). Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα στοιχεία από την Έρευνα Οικογενειακού Προϋπολογισμού (2011) της ΕΛΣΤΑΤ, τα ελληνικά νοικοκυριά ξοδεύουν το 3,8% του εισοδήματός τους σε εκπαιδευτικές υπηρεσίες που σχετίζονται με τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση¹². Αυτό σημαίνει ότι, από τη μια πλευρά, η μείωση του εισοδήματος των νοικοκυριών αναμένεται να επηρεάσει αρνητικά τις ιδιωτικές δαπάνες για εκπαίδευση, ακόμη και αν έχουν χαμηλή ελαστικότητα ζήτησης, άρα να θέσει εμπόδια στη συνέχιση των σπουδών ή έστω ανακατανομή μεταξύ των σχολών φοίτησης με αυτές, για παράδειγμα, που βρίσκονται κοντά στα αστικά κέντρα όπου διαμένει η πλειονότητα του πληθυσμού να ευνοούνται¹³. Παράλληλα, ενδέχεται να αυξηθούν οι πιέσεις να αναζητήσουν τα παιδιά εργασία για να στηρίξουν το οικογενειακό εισόδημα, άρα να μη συνεχίσουν τις σπουδές τους. Τυπικό παράδειγμα του κόστους που επωμίζεται μια οικογένεια για τις σπουδές των παιδιών της είναι τα έξοδα στέγασης και διατροφής για αυτούς που επιθυμούν να συνεχίσουν τις σπουδές τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση σε διαφορετική πόλη από αυτή της μόνιμης διαμονής τους, τα οποία ενδέχεται να αποτελέσουν αποτρεπτικό παράγοντα, ακόμη και αν τα ενοίκια έχουν μειωθεί λόγω της ύφεσης: ο δείκτης τιμών ενοικίων της Τράπεζας της Ελλάδος (ΤΤΕ) μειώθηκε το 2012 κατά 2,1%, το 2013 κατά 6,8% και το πρώτο πεντάμηνο του 2014 κατά 9,1% σε ετήσια βάση¹⁴.

10. Στοιχεία από τις φορολογικές δηλώσεις του έτους 2012 δείχνουν μείωση των εισοδημάτων των ελεύθερων επαγγελματιών κατά 38,5% σε σύγκριση με το 2011. Βλέπε <http://news.in.gr/economy/article/?aid=1231258657>

11. Οι καλύτερες συνθήκες εργασίας ή το κοινωνικό κύρος είναι παραδείγματα επιπλέον παραγόντων που επιδρούν στην επιλογή των σπουδών.

12. Το μεγαλύτερο μέρος των εξόδων αφορούν στα ιδιωτικά φροντιστήρια (34,8%), φροντιστήρια ξένων γλωσσών (34,8%) και ιδιαίτερα μαθήματα (25,5%), τα οποία κατά κανόνα αποσκοπούν στην καλύτερη προετοιμασία των μαθητών για τις εισαγωγικές εξετάσεις στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα.

13. Χαρακτηριστική είναι η απόφαση διεύρυνσης των κριτηρίων για μετεγγραφές φοιτητών στην πόλη διαμονής τους με αιτιολογικό την οικονομική ύφεση από το Μάιο του 2014 και η προσθήκη μόνο εισοδηματικών κριτηρίων (€9.000) πρόσφατα.

(βλέπε <http://www.naftemporiki.gr/story/828833/monadiko-kritirio-to-eisodima-stis-metagrafes-foititon>)

14. Διαθέσιμο στο http://www.bankofgreece.gr/BoGDocuments/ΣΥΝΟΨΗ_ΚΥΡΙΟΤΕΡΩΝ_ΔΙΑΘΕΣΙΜΩΝ_ΒΡΑΧΥ-ΧΡΟΝΙΩΝ_ΔΕΙΚΤΩΝ_ΓΙΑ_ΤΗΝ_ΑΓΟΡΑ_ΑΚΙΝΗΤΩΝ.pdf.

Προκειμένου να εξετάσει κάποιος τι πραγματικά συνέβη με τη ζήτηση για σπουδές στα ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στη χώρα, μπορεί να ανατρέξει στα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ για τους εγγεγραμμένους και πτυχιούχους φοιτητές σε ΑΕΙ και ΑΤΕΙ. Σύμφωνα με αυτά, από το 2008/2009 και έπειτα καταγράφεται μια διαχρονική αύξηση των φοιτητών στα πρώτα (ΑΕΙ), ακόμη και σε περιφερειακά τμήματα, και μια μείωση των φοιτητών στα δεύτερα (ΑΤΕΙ) από το ακαδημαϊκό έτος 2009/2010 και έπειτα. Ένα ακόμη στοιχείο που θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως ένδειξη ότι κάτι αλλάζει στη διάρκεια της ύφεσης είναι ο αριθμός των φοιτητών που έχουν ολοκληρώσει την ελάχιστη διάρκεια φοίτησης (συνήθως τετραετής) και συνεχίζουν να φοιτούν. Αύξηση του αριθμού των φοιτητών που έχουν ξεπεράσει την κανονική διάρκεια σπουδών δεν στοιχειοθετείται στην περίπτωση των ΑΕΙ, καθώς το μέγεθος σταθεροποιείται στους περίπου 180.000 φοιτητές. Στην περίπτωση των ΑΤΕΙ, από την άλλη πλευρά, σημειώνεται αύξηση αυτής της κατηγορίας των φοιτητών, η οποία όμως δεν αποκλίνει από τη διαχρονικά αυξητική τάση. Δύο είναι οι πιθανές ερμηνείες που δεν παρατηρείται αύξηση των φοιτητών με μεγαλύτερη της κανονικής διάρκεια φοίτησης. Η πρώτη ερμηνεία είναι ότι ο δημόσιος χαρακτήρας της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (χωρίς δίδακτρα και κόστος βιβλίων, τουλάχιστον σε προπτυχιακό επίπεδο) σε συνδυασμό με τη χαμηλή ελαστικότητα, επιτρέπει στη ζήτηση για εκπαίδευση να διατηρείται σχεδόν σταθερή στη διάρκεια της ύφεσης. Η δεύτερη ερμηνεία είναι ότι λόγω της ύφεσης μπορεί να μειώθηκαν τα ποσοστά παρακολούθησης ή να προτιμώνται σχολές πιο κοντά στον τόπο διαμονής, αλλά όχι ο συνολικός αριθμός των φοιτητών που είναι εγγεγραμμένοι στις σχολές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Τέλος, μία ακόμη σημαντική ένδειξη των επιπτώσεων της ύφεσης στη ζήτηση για εκπαίδευση, αν και ομολογουμένως αφορά περισσότερο σε συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού, είναι οι φοιτητές που σπουδάζουν στο εξωτερικό. Σύμφωνα με τον ΟΕCD (2013) οι Έλληνες φοιτητές που σπουδάζουν στο εξωτερικό ήταν 5,8% του συνόλου το 2011 (2,0% ο μέσος όρος των χωρών του ΟΟΣΑ και 3,6% της ΕΕ-21), ενώ σύμφωνα με στοιχεία των Ηνωμένων Εθνών¹⁵, ο αριθμός των Ελλήνων φοιτητών στο εξωτερικό ακολουθεί συνεχή ανοδική πορεία (από 28.500 το 2008 σε 29.300 το 2011 περίπου) στη διάρκεια της οικονομικής ύφεσης, γεγονός που δείχνει ότι η εκπαίδευση στο εξωτερικό συνεχίζει να είναι ελκυστική επιλογή.

ΕΙΝΑΙ Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΥΜΦΕΡΟΥΣΑ ΕΠΙΛΟΓΗ ΑΠΟ ΑΤΟΜΙΚΗ ΣΚΟΠΙΑ;

Προκύπτει, λοιπόν, εύλογα το ερώτημα, κατά πόσο δικαιολογείται η επιλογή συνέχισης των σπουδών¹⁶ στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, τουλάχιστον από ατομική σκοπιά, αν δηλαδή οι αποδόσεις της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι αξιόλογες, αξιοποιώντας τις τεχνικές και τα δεδομένα που είναι διαθέσιμα, με τυχόν μειονεκτήματα που αυτά ενσωματώνουν. Δύο πρόσφατες εργασίες (Κανελλόπουλος κ.ά., 2013 και Κανελλόπουλος και Χολέζας, 2014) που υπολογίζουν και συγκρίνουν τις ιδιωτικές αποδόσεις της εκπαίδευσης πριν και στη διάρκεια της ύφεσης φαίνεται να συγκλίνουν στο συμπέρασμα ότι πολλά πεδία σπουδών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, όχι όλα, συνεχίζουν να προσφέρουν ικανοποιητικές αποδόσεις ακόμη και στη διάρκεια της ύφεσης και, επομένως, οι συγκεκριμένες επιλογές από τους νέους φαίνονται απολύτως ορθολογικές (π.χ. ανεξαρτήτως φύλου: Οικονομία και Διοίκηση ΑΤΕΙ ή Γεωπονική ΑΕΙ στον Πίνακα 1). Μάλιστα,

15. Διαθέσιμα στοιχεία στο: http://data.un.org/Data.aspx?d=UNESCO&f=series%3AED_FSOABS.

16. Λαμβάνοντας υπόψη μόνο τα χρηματικά οφέλη και αγνοώντας άλλα οφέλη που αποκομίζει το άτομο από την εκπαίδευση και τα οποία είναι δύσκολο έως αδύνατο να ποσοτικοποιηθούν.

Πίνακας 1
Ιδιωτικές αποδόσεις εκπαίδευσης διορθωμένες με την πιθανότητα απασχόλησης

	Προ ύφεσης		Στη διάρκεια της ύφεσης	
	Άνδρες (%)	Γυναίκες (%)	Άνδρες (%)	Γυναίκες (%)
ΑΤΕΙ				
Δομικών	7,5	16,2	4,5	9,8
Μηχανολογίας	6,2	16,1	16,6	-2,3
Γεωργικής τεχνολογίας και τροφίμων	0,0	0,4	5,2	7,8
Οικονομίας και διοίκησης	-	-1,9	7,0	13,1
Ιατρικών επιστημών	4,7	10,0	6,9	16,2
Άλλο	2,9	12,8	-3,9	14,7
ΑΕΙ				
Πολυτεχνική δομικών	4,2	10,2	8,9	10,0
Πολυτεχνική μηχανολόγων	6,5	13,3	9,4	14,5
Πληροφορική	6,0	15,7	11,3	12,5
Γεωπονική	11,3	15,9	12,2	19,2
Ιατρική κτλ.	10,9	7,2	5,8	8,0
Φυσικές επιστήμες	7,1	11,3	12,5	20,8
Μαθηματικά και στατιστική	6,4	9,4	7,6	14,2
Οικονομία και διοίκηση	7,6	13,6	1,9	21,4
Κοινωνικές επιστήμες	6,2	11,8	10,8	14,6
Ανθρωπιστικές επιστήμες	5,8	10,8	3,3	10,4
Φυσική αγωγή	4,3	14,1	7,4	12,6
Παιδαγωγικά	4,1	14,0	4,5	11,6
Άλλο	9,3	14,0	14,7	24,0
Μεταπτυχιακές σπουδές				
Μεταπτυχιακό	7,3	16,6	15,1	19,0
Διδακτορικό	6,4	11,8	10,5	12,9

Πηγή: Κανελλόπουλος και Χολέζας (2014), Πίνακας 9.

επειδή οι αποδόσεις ενός επιπέδου εκπαίδευσης υπολογίζονται ως συνάρτηση ενός συνήθως χαμηλότερου επιπέδου εκπαίδευσης (Λύκειο στην προκειμένη περίπτωση), οι αποδόσεις της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης παρουσιάζονται συχνά υψηλότερες στη διάρκεια της ύφεσης σε σύγκριση με αυτές πριν την ύφεση, λαμβάνοντας υπόψη και την αύξηση της ανεργίας (π.χ. ανεξαρτήτως φύλου: Ιατρικών Επιστημών ΑΤΕΙ ή Πολυτεχνική Μηχανολόγων ΑΕΙ). Αυτό συμβαίνει είτε διότι η ανεργία αυξήθηκε λιγότερο για τους απόφοιτους υψηλότερων εκπαιδευτικών βαθμίδων, είτε διότι οι αποδοχές τους από εργασία μειώθηκαν λιγότερο σε σύγκριση με τους απόφοιτους χαμηλότερων βαθμίδων, είτε και τα δύο μαζί.

Ένα ακόμη βασικό συμπέρασμα που απορρέει από αυτές τις εργασίες είναι η ανομοιογένεια των αποδόσεων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε τέτοιο βαθμό που να μεταφέρει τη συζήτηση από την επιλογή συνέχισης των σπουδών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση γενικά, στην επιλογή συγκε-

κριμένου πτυχίου, π.χ. Ιατρικής, Οικονομίας και Διοίκησης, κτλ.. Άλλωστε, στη βιβλιογραφία¹⁷ είναι διαπιστωμένη η σημασία που αποδίδεται από τους υποψήφιους φοιτητές στις ευκαιρίες επαγγελματικής αποκατάστασης που εξασφαλίζει κάθε πτυχίο ανάλογα και με την οικονομική και κοινωνική τους προέλευση, σημασία που αναμένεται να ενισχυθεί εξαιτίας της ύφεσης. Ακόμη, η τριτοβάθμια εκπαίδευση φαίνεται να εξασφαλίζει καλύτερες προοπτικές απασχόλησης, δηλαδή λειτουργεί ως ασπίδα προστασίας, ειδικά στη διάρκεια της ύφεσης. Επομένως, τόσο από πλευράς αποδοχών όσο και από πλευράς ανεργίας, η επιλογή της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι μάλλον η ασφαλέστερη επιλογή στην Ελλάδα χωρίς, βέβαια, να αποτελεί πανάκεια. Αυτό φαίνεται να αποτελεί διαπίστωση και για άλλες χώρες εκτός της Ελλάδας, όπως προκύπτει και από την πιο πρόσφατη έκθεση του ΟΟΣΑ για την εκπαίδευση (OECD, 2013).

Πλαίσιο 1 Ιδιωτικές αποδόσεις της εκπαίδευσης

Ο πιο διαδεδομένος τρόπος προσδιορισμού των αποδόσεων της εκπαίδευσης είναι η εκτίμηση της ημιλογαριθμικής εξίσωσης αποδοχών του Mincer. Οι λόγοι που προτιμάται αυτή η μέθοδος εκτίμησης, έναντι λόγου χάρη της εκτίμησης κόστους-οφέλους, είναι οι μικρές απαιτήσεις σε δεδομένα και η απλότητα των υπολογισμών. Η εξίσωση που εκτιμάται συνήθως με τη μέθοδο ελαχίστων τετραγώνων έχει την ακόλουθη μορφή:

$$\ln(W_j) = X_j \beta + u_j$$

όπου W_j = ωριαίες αποδοχές, X_j = μήτρα ανεξάρτητων μεταβλητών και u_j = κατάλοιπα.

Στις εργασίες των Κανελλόπουλος κ.ά. (2013) και Κανελλόπουλος και Χολέζας (2014) η μέθοδος εκτίμησης τροποποιείται ελαφρά έως αρκετά, καθώς στη δεύτερη εργασία εκτιμώνται δεδομένα panel. Στο πρώτο στάδιο εκτιμάται η πιθανότητα ανεργίας με διόρθωση για το σφάλμα επιλογής. Στο δεύτερο στάδιο εκτιμάται μια διευρυμένη μινσεριανή εξίσωση αποδοχών (με generalized linear model – GLM) και διόρθωση για το σφάλμα επιλογής και, στη συνέχεια, εκτιμώνται οι ωριαίες αποδοχές. Στο τρίτο στάδιο υπολογίζεται η παρούσα αξία των ωριαίων αποδοχών ανάλογα με τα αναμενόμενα έτη εργασίας μέχρι τη συνταξιοδότηση (35 έτη) και τη διάρκεια των σπουδών να διαφέρει σε κάποιες σχολές (π.χ. ΑΤΕΙ τρία έτη, Ιατρική ΑΕΙ πέντε έτη, κτλ.) και, στη συνέχεια, ο εσωτερικός συντελεστής απόδοσης, ο οποίος ισούται με την ιδιωτική απόδοση της εκπαίδευσης. Στο τέταρτο στάδιο οι εκτιμημένες ωριαίες αποδοχές σταθμίζονται με την εκτιμημένη πιθανότητα ανεργίας που έχει προέλθει από το πρώτο στάδιο για κάθε έτος από την αποφοίτηση και κάθε συγκεκριμένη εκπαιδευτική βαθμίδα και αντικείμενο σπουδών. Για παράδειγμα, αν σε δέκα έτη από την αποφοίτηση οι εκτιμημένες ωριαίες αποδοχές είναι W_1 και η εκτιμημένη πιθανότητα ανεργίας για έναν απόφοιτο Ιατρικής ΑΕΙ είναι U_1 , τότε οι σταθμισμένες ωριαίες αποδοχές είναι $W_2 = W_1(1 - U_1)$. Τέλος, υπολογίζεται η παρούσα αξία των σταθμισμένων ωριαίων αποδοχών ανάλογα με τα αναμενόμενα έτη εργασίας μέχρι τη συνταξιοδότηση (35 έτη) και τη διάρκεια των σπουδών να διαφέρει σε κάποιες σχολές (π.χ. ΑΤΕΙ τρία έτη, Ιατρική ΑΕΙ πέντε έτη, κτλ.) και, στη συνέχεια, ο εσωτερικός συντελεστής απόδοσης, ο οποίος ισούται με τη σταθμισμένη για την πιθανότητα ανεργίας ιδιωτική απόδοση της εκπαίδευσης.

17. Χαρακτηριστική είναι η εργασία των Sianou-Kyrgiou and Tsiplakides (2010) για την επιλογή μεταξύ της Ιατρικής και της Παιδαγωγικής σχολής στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων από μαθητές με παρόμοιες εκπαιδευτικές επιδόσεις, αλλά διαφορετικό κοινωνικό και οικονομικό υπόβαθρο, όπου αποκαλύπτεται η διαφορετική βαρύτητα που αποδίδεται στα εκάστοτε κριτήρια επιλογής.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Τα παραπάνω ευρήματα και συμπεράσματα δεν στερούνται κριτικής. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι, σύμφωνα με εναλλακτικές θεωρήσεις της εκπαίδευσης όπως η Θεωρία του Φίλτρου που αναφέρθηκε παραπάνω, οι αποδοχές από εργασία μπορεί να είναι υψηλότερες για τους απόφοιτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, επειδή είναι απλώς ικανότεροι και χρησιμοποιούν την εκπαίδευση ως εργαλείο σηματοδότησης των ικανοτήτων αυτών (signalling) ή οι εργοδότες την χρησιμοποιούν ως εργαλείο διαχωρισμού των ικανότερων υποψηφίων (screening) και όχι επειδή η εκπαίδευση αυξάνει την παραγωγικότητά τους, όπως υποστηρίζει η Θεωρία Ανθρώπινου Κεφαλαίου¹⁸. Από την άλλη πλευρά, αυτού του είδους η αποτίμηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας με τη χρήση των ιδιωτικών αποδόσεων της εκπαίδευσης αφορά στο άτομο και όχι στην κοινωνία. Όμως, αυτό που είναι επωφελές για το άτομο δεν είναι απαραίτητα επωφελές και για την κοινωνία, η οποία συχνά χρηματοδοτεί την εκπαίδευση. Προκειμένου να αξιολογήσει κάποιος τα οφέλη της εκπαίδευσης για την κοινωνία θα πρέπει να υπολογιστούν οι κοινωνικές αποδόσεις της εκπαίδευσης, αποδεχόμενοι πάντοτε ότι τα μη χρηματικά οφέλη της εκπαίδευσης, όπως είναι το κοινωνικό κύρος, το αίσθημα της προσφοράς στην κοινωνία, η αυξημένη πολιτική συμμετοχή, η ταχύτερη προσαρμογή στις τεχνολογικές εξελίξεις, κτλ., δεν μπορούν να ποσοτικοποιηθούν ικανοποιητικά. Επιπλέον, δεν λαμβάνεται υπόψη λόγω περιορισμών στα δεδομένα η ποιότητα της σύζευξης προσφοράς και ζήτησης εργασίας, δηλαδή φαινόμενα που σχετίζονται με την υπερεκπαίδευση¹⁹ ή την ετεροαπασχόληση²⁰ των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι τα δεδομένα που ισχύουν σήμερα ενδέχεται να διαφοροποιηθούν στο μέλλον, ακόμη και σε ορίζοντα πενταετίας, επομένως τέτοιες μελέτες δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται για να κατευθύνουν τους νέους προς συγκεκριμένες εκπαιδευτικές επιλογές. Μπορούν, ωστόσο, να χρησιμοποιηθούν για να αξιολογήσει κάποιος μια εκπαιδευτική επιλογή που έχει ήδη γίνει, τουλάχιστον από ατομική σκοπιά, και αξιοποιώντας δεδομένα του παρελθόντος να συμπεράνει πώς μεταβάλλεται ο ρόλος της εκπαίδευσης σε περιόδους οικονομικής ύφεσης.

Ολοκληρώνοντας, οι ιδιωτικές αποδόσεις της εκπαίδευσης δυνητικά μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να ερμηνεύσουν το φαινόμενο της διαρροής εγκεφάλων προς αγορές του εξωτερικού, γνωστό ως «Brain Drain». Υπό την υπόθεση ότι τα άτομα αναζητούν τη μεγαλύτερη απόδοση για το ανθρώπινο κεφάλαιο που ενσωματώνουν και η γλώσσα ή/και οι πολιτισμικές διαφορές μεταξύ περιοχών ή χωρών δεν συνιστούν κρίσιμο εμπόδιο κινητικότητας, τότε αυτό που αναμένεται σε περιόδους οικονομικής ύφεσης είναι η μετακίνηση από περιοχές ή χώρες που πλήττονται σε άλλες περιοχές ή χώρες που παρουσιάζουν καλύτερες προοπτικές απασχόλησης. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Στατιστική Αρχή (Eurostat, 2013), το 2012 ο πληθυσμός στην Ελλάδα παρουσίασε μείωση κατά 44,2 χιλιάδες άτομα ή διαφορετικά περίπου 4 στους 1.000 κατοίκους εγκατέλειψαν τη χώρα (αρνητική καθαρή μετανάστευση)²¹. Τα χαρακτηριστικά αυτών που έφυγαν δεν είναι γνωστά²², επο-

18. Αν και οι Cholezas and Tsakloglou (2012) καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι κάτι τέτοιο (signalling) δε φαίνεται να ισχύει στην ελληνική αγορά εργασίας.

19. Η υπερεκπαίδευση αφορά στο φαινόμενο της κάθετης αναντιστοιχίας ανάμεσα στα προσόντα που απαιτεί η θέση εργασίας και σε αυτά που διαθέτει ο εργαζόμενος. Συνήθως είναι ο εργαζόμενος που έχει περισσότερα προσόντα από τα απαιτούμενα για τη θέση εργασίας και όχι το αντίστροφο, εξ ου και ο όρος υπερεκπαίδευση.

20. Η ετεροαπασχόληση αναφέρεται στο φαινόμενο της οριζόντιας αναντιστοιχίας ανάμεσα στα προσόντα που απαιτεί η θέση εργασίας και σε αυτά που διαθέτει ο εργαζόμενος. Π.χ. απόφοιτος φιλολογίας να εργάζεται ως υπάλληλος χορήγησης δανείων σε τράπεζα ή ηλεκτρολόγος να εργάζεται ως υδραυλικός.

21. Οι χώρες που πλήττονται από την ύφεση περισσότερο έχουν αντίστοιχα μεγέθη αρνητικής καθαρής μετανάστευσης: η Ιρλανδία -7,6/1000 κατοίκους, η Ισπανία -3,5/1000 κατοίκους και η Πορτογαλία -3,6/1000 κατοίκους. Η Ιταλία, αντίθετα, συνεχίζει να έχει θετική καθαρή μετανάστευση.

22. Στο δημόσιο διάλογο αναφέρεται συχνά η περίπτωση των Ελλήνων ιατρών που μεταναστεύουν στο εξωτερικό. Οι Ifanti et al. (2014) ασχολούνται με το φαινόμενο αναγνωρίζοντας την έκταση του φαινομένου, την ανησυχία που δημιουργεί και την ανάγκη πρωτοβουλιών για τον περιορισμό του.

μένως δεν θα πρέπει να βιαστεί κάποιος να εξαγάγει συμπεράσματα, ωστόσο η σύγκριση με το μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 28 χωρών-μελών είναι συντριπτική (+ 1,7 κάτοικοι στους 1.000, ήτοι θετική καθαρή μετανάστευση). Στην περίπτωση της διαρροής εγκεφάλων οι ιδιωτικές αποδόσεις είναι αυτές που ενδιαφέρουν πρωτίστως και όχι οι κοινωνικές, όπως λόγου χάρη στην περίπτωση που αξιολογείται η παροχή δημόσιας και δωρεάν εκπαίδευσης, καθώς τα άτομα είναι αυτά που καλούνται να αποφασίσουν το βέλτιστο τρόπο αξιοποίησης του ανθρώπινου κεφαλαίου που ενσωματώνουν, ασχέτως του τρόπου και του κόστους απόκτησης του κεφαλαίου αυτού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Arrow, J.K. (1973). "Higher Education as a Filter". *Journal of Public Economics*, 2, 193-216.
- Becker, S.G. (1964). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education*. 3rd Edition. The University of Chicago Press.
- Bowles, S. and H. Gintis (1975). "The Problem with Human Capital Theory – A Marxian Critique". *The American Economic Review*, 65:2, 74-82.
- Cholezas, I. and P. Tsakloglou (2013). "Education as a Screening Mechanism: Evidence from Contemporary Greece". Στο *Μελέτες Πολιτικής για την Ελληνική και Παγκόσμια Οικονομία*. Ν. Βέττας, Θ. Λιανός και Ν. Μπαλτάς (επιμ.) Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, σελ. 81-96.
- Eurostat 2013). "Eurostat News Release". 173/2013. Διαθέσιμο στο:
<http://www.enetenglish.gr/resources/article-files/3-20112013-ap-en1.pdf>
- Ifanti, A.A., Argyriou, A.A., Kalofonou, F.H., and H.P. Kalofonos (2014). "Physicians' brain drain in Greece: A perspective on the reasons why and how to address it". *Health Policy*. Διαθέσιμο στο:
<http://www.healthpolicyjrn.com/article/S0168-8510%2814%2900087-6/abstract>
- ILO (2014). *Global Employment Trends 2014: Risk of a Jobless Recovery?* International Labour Office, Geneva.
- Lott, J.R. (1987). "Why is Education Publicly Provided? A Critical Survey". *Cato Journal*, 7: 2, 475-501.
- Mincer, J. (1958). "Investments in Human Capital and Personal Income Distribution". *Journal of Political Economy*, 66: 4, 281-302.
- Mincer, J. (1974). *Schooling, Experience and Earnings*. New York: Columbia University Press.
- OECD (2013). *Education at a Glance*. OECD Publishing.
- OECD (1998). *Human Capital Investment: An International Comparison*, OECD Publishing.
- Sianou-Kyrgiou, E. and I. Tsiplakides (2010). "Similar performance, but different choices: social class and higher education choice in Greece". *Studies in Higher Education*, 36: 1, 89-102.
- Schultz, T.W. (1961). "Investment in Human Capital". *American Economic Review*, 51:1, 1-17.
- Spence, M.A. (1974). "Competitive and Optimal Responses to Signals: Analysis of Efficiency and Distribution". *Journal of Economic Theory*, 7, 296-332.
- Taubman, P.J. and Wales, J.T. (1973). "Higher Education, Mental Ability and Screening". *Journal of Political Economy*, 81: 1, 28-55.
- ΙΜΕ-ΓΣΒΕΕ (2014). "Εισόδημα-Δαπάνες Νοικοκυριών". Διαθέσιμο στο:
<http://www.gsevee.gr/meletes/342-2014-01-23-13-03-18>
- Κανελλόπουλος, Κ.Ν., Μητράκος, Θ., Τσακλόγλου, Π. και Ι. Χολέζας (2013). "Οι επιπτώσεις της τρέχουσας κρίσης στις ιδιωτικές αποδόσεις της εκπαίδευσης στην Ελλάδα". Τράπεζα της Ελλάδος, *Οικονομικό Δελτίο*, 38, σελ. 35-58.
- Κανελλόπουλος, Κ.Ν. και Ι. Χολέζας (2014). "Οι ιδιωτικές αποδόσεις της εκπαίδευσης στην Ελλάδα: οι επιπτώσεις της ύφεσης". ΚΕΠΕ, mimeo.
- Χολέζας, Ι. και Π. Τσακλόγλου (2012). "Η Απασχολησιμότητα των Αποφοίτων της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης: Εννοιολογικές Προσεγγίσεις και Επισκόπηση της Διεθνούς και Ελληνικής Εμπειρικής Βιβλιογραφίας" στο *Η Εργασία ως Παράγων Ανάπτυξης: Μετανάστευση – οικονομία – τεχνολογία*. Α. Κόντης (επιμ.). Εκδόσεις Παπαζήση. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, σελ. 505-558.

ΒΑΣΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΕΞΑΓΩΓΩΝ ΣΤΙΣ ΧΩΡΕΣ ΤΟΥ ΝΟΤΟΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΖΩΝΗΣ

Ιωάννα Κωνσταντακοπούλου, Ερευνήτρια ΚΕΠΕ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η οικονομική κατάσταση και εξέλιξη μιας χώρας μέσα στο σημερινό διεθνές περιβάλλον εξαρτάται από την ικανότητά της να αντέξει, όχι μόνο την διαρκώς αυξανόμενη πίεση του διεθνούς ανταγωνισμού, αλλά και τις επιπτώσεις από τις οικονομικές διακυμάνσεις. Η έννοια της ανθεκτικότητας έχει να κάνει με την δημιουργία μιας ισχυρής οικονομικής θέσης που αντανακλάται κυρίως στην αυξημένη ανταγωνιστικότητα των προϊόντων της και στην δημιουργία μιας στερεής και συγχρόνως ευέλικτης παραγωγικής βάσης. Με την ισχυροποίηση των παραπάνω χαρακτηριστικών και την αδιάκοπη άσκηση της κατάλληλης οικονομικής πολιτικής, είναι εφικτή η υλοποίηση των στόχων που θέτει μια χώρα για την οικονομία της, έτσι ώστε να λειτουργήσει αποτελεσματικά στο διεθνές οικονομικό γίγνεσθαι.

Κοινό χαρακτηριστικό της πλειονότητας των χωρών του Νότου της Ευρωζώνης είναι η ύπαρξη ελλειμμάτων στο ισοζύγιο αγαθών. Συνεπώς, έχει ενδιαφέρον να αποτυπώσουμε¹ τα βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα των εξαγωγών, δεδομένου ότι οι εξαγωγές μαζί με τις εισαγωγές καθορίζουν το αποτέλεσμα του ισοζυγίου αγαθών. Ένα σημαντικό τμήμα της διεθνούς βιβλιογραφίας θεωρεί ότι η αύξηση των εξαγωγών προκαλεί οικονομική μεγέθυνση [Heller and Porter (1978), Feder (1982), Balassa (1978, 1985), Marin (1992), Thornton (1997), Awokuse (2003), Konya (2006) και Balaguer and Cantavella-Jorda (2004)]. Αναλυτικότερα, η αύξηση των εξαγωγών²: προκαλεί αποτελεσματική κατανομή των πόρων και με αυτό τον τρόπο αναδύονται τα συγκριτικά πλεονεκτήματα κάθε χώρας· δημιουργούνται οι συνθήκες για μεγαλύτερη χρησιμοποίηση της παραγωγικής ικανότητας· οδηγεί σε τεχνολογικές καινοτομίες σε μια προσπάθεια των επιχειρήσεων να αντιμετωπίσουν τον διεθνή ανταγωνισμό και να διατηρήσουν τα ανταγωνιστικά τους πλεονεκτήματα· επιτρέπει την εκμετάλλευση οικονομιών κλίμακας ιδιαίτερα εάν η χώρα είναι μικρή και δεν μπορεί να επωφεληθεί από τα πλεονεκτήματα του μεγέθους· προκαλεί διάχυση τεχνολογίας. Όλοι αυτοί οι παράγοντες οδηγούν σε οικονομική μεγέθυνση. Με άλλα λόγια, η αύξηση των εξαγωγών οδηγεί σε αύξηση της παραγωγικότητας της οικονομίας με άμεσο αποτέλεσμα την οικονομική μεγέθυνση. Επίσης, είναι κοινά αποδεκτό από την διεθνή βιβλιογραφία ότι η αύξηση των εξαγωγών αυξάνει την απασχόληση. Τέλος, οι αυξανόμενες εξαγωγές μπορούν να χρηματοδοτήσουν τις εισαγωγές ενδιάμεσων αγαθών, ιδιαίτερα σε οικονομίες με υψηλό εισαγωγικό περιεχόμενο στα προϊόντα τους, οι οποίες δεν έχουν δικούς τους πόρους για να χρηματοδοτήσουν τις εισαγωγές τους.

Η δομή του άρθρου έχει ως ακολούθως: Αρχικά περιγράφεται η κατάσταση του εμπορικού ισοζυγίου, των εξαγωγών, και των εισαγωγών. Εν συνεχεία, αναλύουμε την μεταβλητή των εξαγωγών, εστιάζοντας στην σύνθεση των εξαγωγών, στην διάρθρωση των τεχνολογικών εξαγωγίμων προϊόντων, στον εντοπισμό των ισχυρών συγκριτικών πλεονεκτημάτων τους και την διαχρονική εξέλιξη των δυναμικών εξαγωγικών προϊόντων.

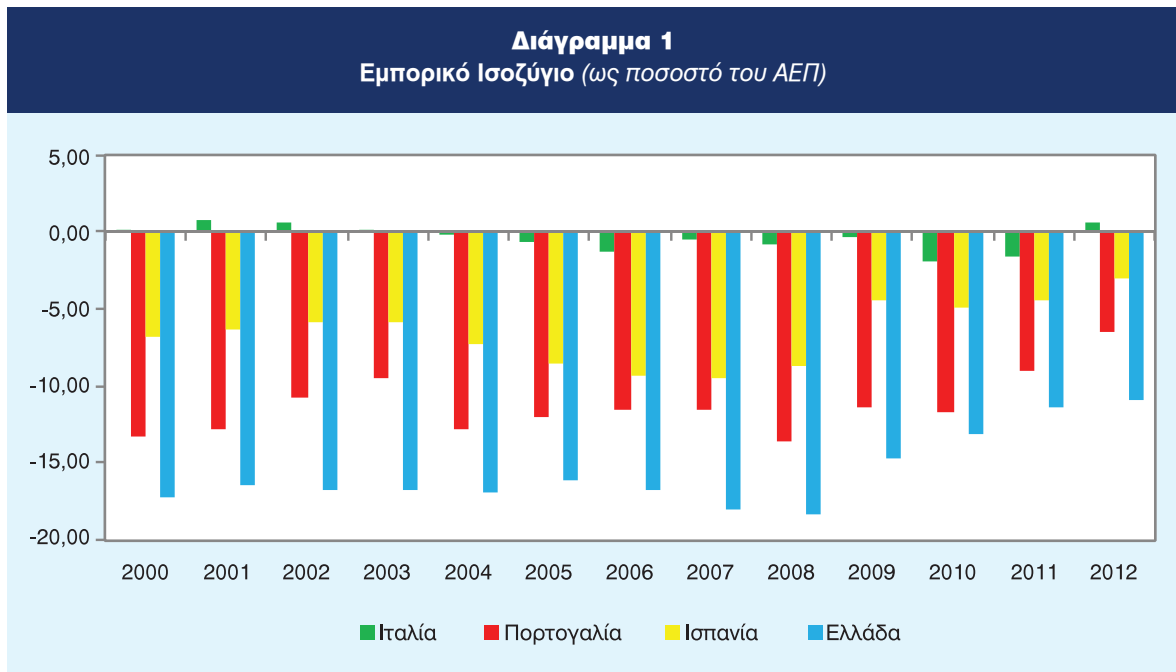
1. Η ανάλυση στηρίζεται σε στατιστικά δεδομένα της United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN-COMTRADE) και της ΕΛΣΤΑΤ., τα οποία αποτελούν και τις πηγές για τους Πίνακες και τα Διαγράμματα.

2. Λόγω περιορισμένης έκτασης του άρθρου, δεν θα αναφέρουμε την σχετική βιβλιογραφία.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΕΞΑΓΩΓΩΝ, ΤΩΝ ΕΙΣΑΓΩΓΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΚΟΥ ΙΣΟΖΥΓΙΟΥ

Οι οικονομίες των χωρών που συνθέτουν τον Νότο της Ευρωζώνης, και υφίστανται τις συνέπειες της κρίσης χρέους, έχουν διαφορετικά μακροοικονομικά μεγέθη. Οι μεταβλητές που σκιαγραφούν το εξωτερικό εμπόριο των αγαθών παρουσιάζουν και αυτές σημαντικές διαφοροποιήσεις.

Τα εμπορικά ισοζύγια της Ελλάδας, της Πορτογαλίας, της Ισπανίας και οριακά της Ιταλίας, χαρακτηρίζονται διαχρονικά από ανισορροπία. Εξετάζοντας, αρχικά, το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου (ΕΙ) ως ποσοστό του ΑΕΠ στο δείγμα μας (βλέπε Διάγραμμα 1), διαπιστώνουμε ότι η Ελλάδα εμφανίζει την μεγαλύτερη ανισορροπία, με την Πορτογαλία να ακολουθεί. Αναλυτικότερα, για την χώρα μας, το μέσο ετήσιο έλλειμμα του ΕΙ ως ποσοστό του ΑΕΠ διαμορφώθηκε στο 15,3% την περίοδο 2000-13, στο 17,4% (2005-08) και στο 12,6% (2009-12), ενώ οι αντίστοιχες τιμές για την Πορτογαλία ήταν 11,3%, 12,2%, και 9,7%. Η Ισπανία εμφάνισε αρκετά μειωμένες τιμές, σε σχέση με τις προαναφερθείσες χώρες, συγκεκριμένα: 6,6%, 9,1%, και 4,2%. Τέλος, η Ιταλία σημειώνει οριακό έλλειμμα της τάξεως του 0,4% του ΑΕΠ την περίοδο 2000-12 και 0,84% και στις δύο εξεταζόμενες υποπεριόδους. Επιπλέον, η Ισπανία και η Ελλάδα επιτυγχάνουν την μεγαλύτερη συρρίκνωση του μέσου ετήσιου εμπορικού ελλείμματος ως ποσοστού του ΑΕΠ. Μεταξύ των δύο περιόδων 2005-08 και 2009-12, η μεταβολή είναι της τάξεως του 53,4% και 27,5%, αντίστοιχα. Βεβαίως, και οι δυο προαναφερθείσες χώρες έχουν δραματική μείωση του ΑΕΠ, συνεπώς, με βάση και τα απόλυτα μεγέθη της μεταβλητής, η αντίστοιχη μεταβολή είναι για την Ισπανία 51,4%³ και για την Ελλάδα⁴ 27,5%.

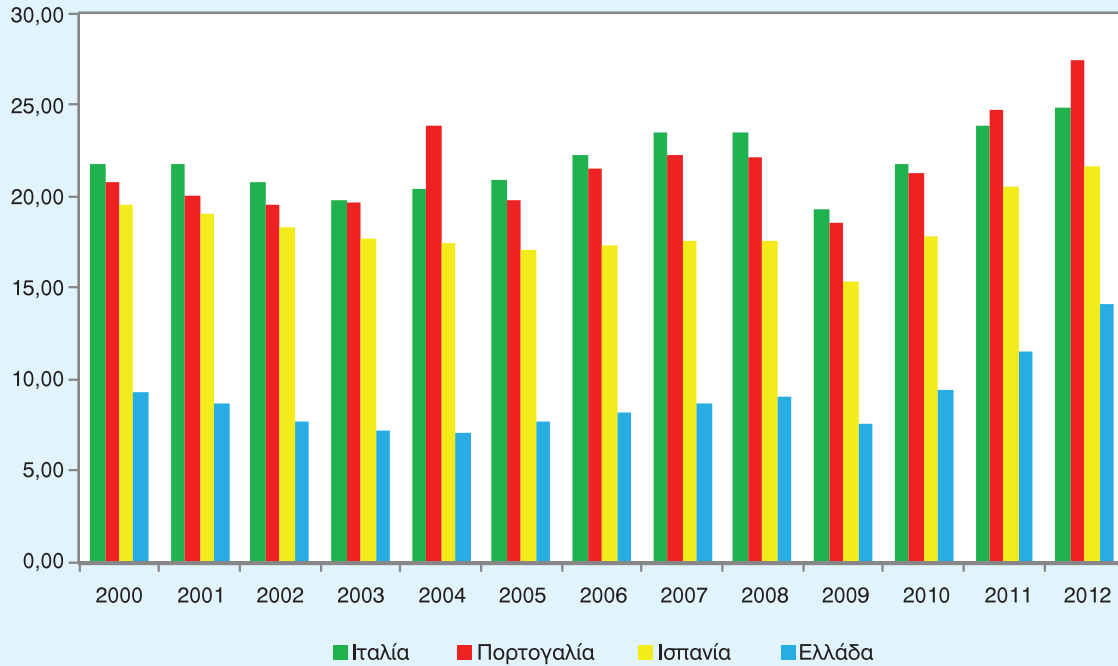
Εν συνεχεία, απεικονίζουμε τις εξαγωγές ως ποσοστό του ΑΕΠ (βλέπε Διάγραμμα 2). Παρατηρούμε ότι η Ιταλία και η Πορτογαλία είναι οι χώρες που διαφοροποιούνται αρκετά σε σχέση με την Ελλάδα και οριακά σε σχέση με την Ισπανία. Ενδεικτικά, το μέσο ετήσιο επίπεδο των εξαγωγών ως ποσοστό του ΑΕΠ την περίοδο της ύφεσης (2009-12) στην Πορτογαλία ήταν 23%, στην

3. Είναι αξιοσημείωτο ότι η Ισπανία έχει πετύχει ιστορικές μεταβολές στο εμπορικό της ισοζύγιο. Συγκεκριμένα το 2008 το έλλειμμα έφτανε τα 139,45 δισεκ. δολ. και το 2013 τα 21,3 δισεκ. δολ. (39,89 δισεκ. δολ. το 2012).

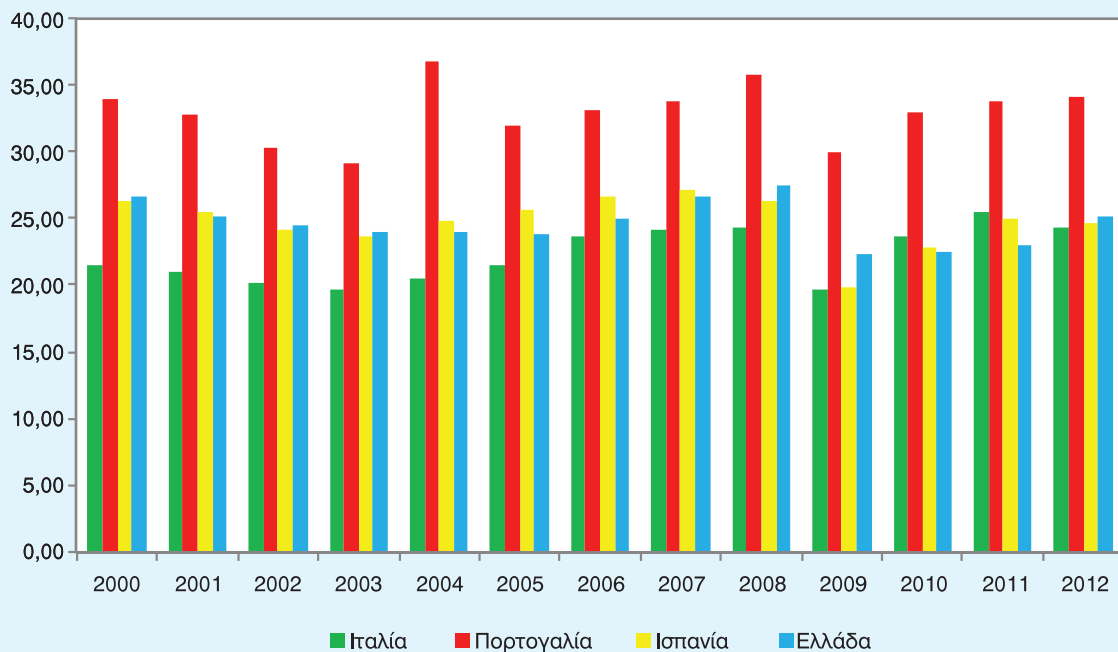
4. Το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου έφτανε τα 42,97 δισεκ. ευρώ το 2008 και το 2013 τα 18,76 δισεκ. ευρώ.

Ιταλία 22,4%, στην Ισπανία 18,9% και στην Ελλάδα 10,6%. Επίσης, αξιοσημείωτη είναι η μεταβολή των εξαγωγών ως ποσοστό του ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας, μεταξύ 2005-08 και 2009-12, φτάνοντας το 27%. Ακολουθεί η Ισπανία με 8,3% και η Πορτογαλία με 7,4%.

Διάγραμμα 2
Εξαγωγές (ως ποσοστό του ΑΕΠ)

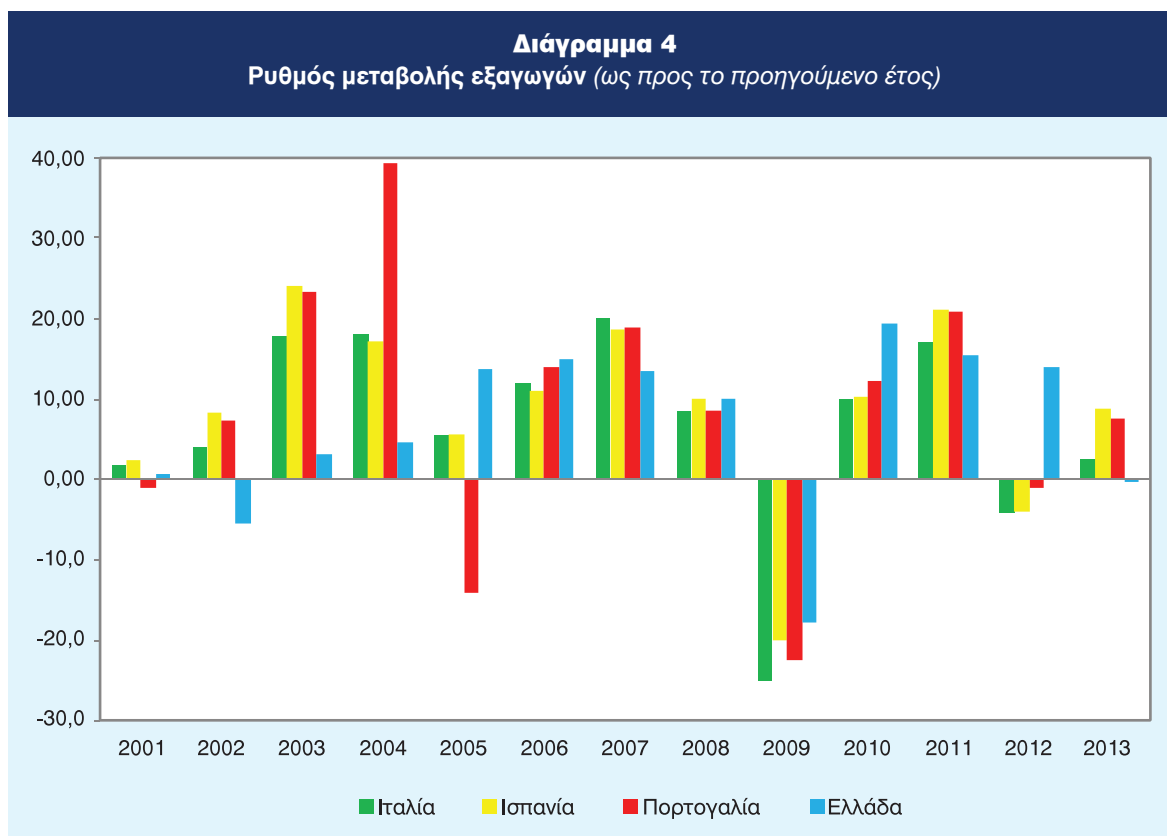

Διάγραμμα 3
Εισαγωγές (ως ποσοστό του ΑΕΠ)

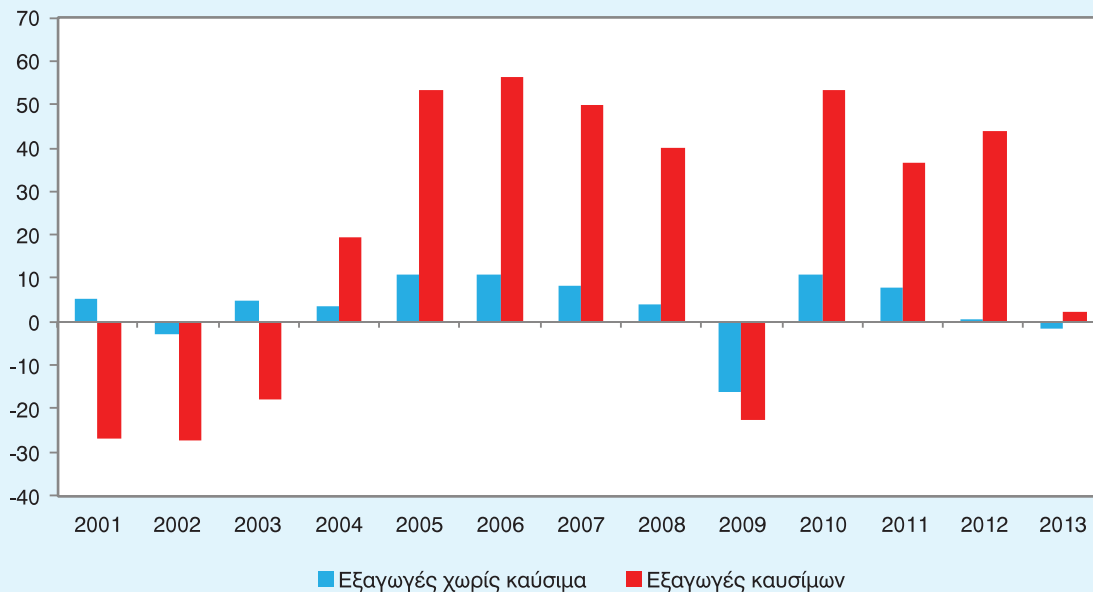
Όσο αφορά την εξέλιξη των εξαγωγών, σε απόλυτα μεγέθη παρατηρούμε υψηλούς θετικούς ρυθμούς μεταβολής για τις ελληνικές εξαγωγές (βλέπε Διάγραμμα 4), την περίοδο της βαθιάς οικονομικής ύφεσης, ενώ το προηγούμενο έτος υπήρξε σταθεροποίηση. Πρέπει να τονίσουμε ότι τα καύσιμα συνεισέφεραν σημαντικά στην διαμόρφωση υψηλών ρυθμών αύξησης των εξαγωγών της Ελλάδας. Στο Διάγραμμα 5, απεικονίζονται ξεκάθαρα οι χαμηλότεροι ρυθμοί μεταβολής των εξαγωγών χωρίς καύσιμα σε σχέση με αυτούς των εξαγωγών καυσίμων. Σημειώνεται ότι η επίδραση των εξαγωγών καυσίμων στον στόχο της οικονομικής μεγέθυνσης είναι ελάχιστη. Το ίδιο χαρακτηριστικό παρατηρείται και στην Πορτογαλία, δηλαδή η αύξηση των εξαγωγών συνοδεύεται από αύξηση των εισαγωγών καυσίμων. Οι εξαγωγές της πορτογαλικής οικονομίας παρουσίασαν αύξηση στην διάρκεια της κρίσης χρέους των χωρών του Νότου της Ευρωζώνης και ειδικότερα μετά το 2010, προσεγγίζοντας την υψηλότερη τιμή τους το 2013 (62,86 δισεκ. δολ.). Θα πρέπει να τονίσουμε ότι, αν και η Πορτογαλία σημειώνει υψηλά επίπεδα εξαγωγών ως ποσοστό του ΑΕΠ, οι εισαγωγές της είναι πολύ υψηλότερες (βλέπε Διάγραμμα 3) σε σχέση με όλες τις χώρες του Νότου (32,6% μέσο ετήσιο επίπεδο περιόδου 2009-12 και 33,6% την περίοδο 2005-08).

Για τις υπόλοιπες χώρες (βλέπε Διάγραμμα 4) οι ρυθμοί μεταβολής είναι θετικοί στην Ιταλία και στην Ισπανία εκτός των περιόδων 2008-09 (-25% για Ιταλία και -20% για Ισπανία) και 2011-12 (-4,2% και -4,1%, αντίστοιχα). Το μέσο ετήσιο επίπεδο⁵ εξαγωγών της Ιταλίας την περίοδο 2000-13 ήταν 401,09 δισεκ. δολ. Ενώ το 2013 η αύξηση των ισπανικών (ιταλικών) εξαγωγών ανήλθε σε 8,75% (2,4%) σε σχέση με το 2012.

5. Αντίστοιχα, των εισαγωγών 407,12 δισεκ. δολ. ενώ του εμπορικού ισοζυγίου -6,031 δισεκ. δολ.

Διάγραμμα 5
Ελλάδα-Ρυθμός μεταβολής (ως προς το προηγούμενο έτος)

Συνεπώς, διαπιστώνουμε ότι η κατάσταση του εξωτερικού εμπορίου της ιταλικής οικονομίας είναι ισχυρότερη σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες. Επιπλέον, είναι ξεκάθαρο ότι η Ελλάδα και η Πορτογαλία σημειώνουν τις μεγαλύτερες ανισορροπίες διαχρονικά σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες του Νότου. Ενώ την μεγαλύτερη συρρίκνωση του ελλείμματος του ΕΙ έχουν επιτύχει η Ισπανία και η Ελλάδα.

ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΑΓΩΓΩΝ

Τα βιομηχανικά προϊόντα αποτελούσαν την κυριότερη συνιστώσα των ελληνικών εξαγωγών μεταξύ 2000-10 (βλέπε Πίνακα 1), όμως την περίοδο της οικονομικής ύφεσης (2010-13) παρατηρήθηκε συρρίκνωση των μεριδίων τους. Τα διάφορα βιομηχανικά είδη, καθώς και οι κατηγορίες των μηχανημάτων-υλικού μεταφορών, τα βιομηχανικά είδη ταξινομημένα κυρίως κατά πρώτη ύλη και τα χημικά προϊόντα υφίστανται τις μεγαλύτερες απώλειες. Οι ελληνικές εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων είναι πολύ μικρότερες σε σύγκριση με τις υπόλοιπες εξεταζόμενες χώρες.

Ουσιαστικά, η ραγδαία αύξηση των καυσίμων, ιδιαίτερα μεταξύ 2011-12, προκάλεσε μια αναδιάρθρωση της σύνθεσης των εξαγωγών. Τα καύσιμα καρπώνονται τα χαμένα μερίδια των βιομηχανικών και των αγροτικών προϊόντων και αναδεικνύονται ως ένας δυναμικός εξαγωγικός κλάδος. Είναι αυτονόητο ότι οι αυξημένες εξαγωγές καυσίμων συνοδεύονται από αυξημένες εισαγωγές καυσίμων, μιας και η χώρα μας δεν παράγει πετρέλαιο.

Τα βιομηχανικά προϊόντα καταλαμβάνουν κυρίαρχη θέση στις ιταλικές εξαγωγές. Αναλυτικότερα, βασικότερη συνιστώσα τους αποτελούν τα Μηχανήματα και υλικό μεταφορών (SITC⁶: 7), δηλαδή

6. Τυποποιημένη ταξινόμηση του Διεθνούς Εμπορίου (ΤΤΔΕ, SITC: Standard International Trade Classification).

Πίνακας 1
Σύνθεση εξαγωγών (μερίδια επί των συνολικών εξαγωγών)

	Μέσο ετήσιο				
	2000-04	2005-08	2009-11	2012	2013
Αγροτικά Προϊόντα	23,07	20,42	20,10	16,81	17,44
0 Τρόφιμα και Ζώα Ζωντανά	16,22	14,74	15,58	13,06	13,18
1 Ποτά και Καπνός	4,52	3,14	2,88	2,3	2,14
4 Λάδια και Λίπη ζωικής ή φυτικής προέλευσης	2,33	2,55	1,64	1,45	2,11
Πρώτες Ύλες και Καύσιμα	14,39	19,77	30,24	43,46	44,07
2 Πρώτες Ύλες μη Εδώδιμες, εκτός από καύσιμα	5,44	4,54	4,49	4,57	4,15
3 Ορυκτά, Καύσιμα, Λιπαντικά, κλπ.	8,95	15,24	25,75	38,9	39,91
Βιομηχανικά Προϊόντα	60,56	57,02	47,20	37,53	36,37
5 Χημικά Προϊόντα και Συναφή, (Μ.Α.Κ.)	10,81	13,08	11,60	8,91	9,39
6 Βιομηχανικά Είδη ταξινομημένα κυρίως κατά πρώτη ύλη	19,67	20,20	17,12	14,13	13,52
7 Μηχανήματα και Υλικό Μεταφορών	12,58	12,27	10,31	8,42	7,31
8 Διάφορα Βιομηχανικά Είδη	17,49	11,47	8,17	6,06	6,15
Άλλα	1,99	2,80	2,46	2,2	2,13
Σύνολο	100	100,00	100,00	100	100

προϊόντα υψηλής τεχνολογίας, με μέσο ετήσιο μερίδιο 37,2% επί του συνόλου των εξαγωγών την περίοδο 2005-08 και 35,4% (2009-12) (βλέπε Πίνακα 2), ακολουθούν τα βιομηχανικά προϊόντα ταξινομημένα κατά πρώτη ύλη (SITC: 6), τα διάφορα βιομηχανικά είδη (SITC: 8) και, τέλος τα χημικά προϊόντα (SITC: 5). Ενδεικτικά σημειώνουμε ότι τα βιομηχανικά προϊόντα⁷ είχαν μέση ετήσια συμμετοχή στην διαμόρφωση των ιταλικών εξαγωγών 85,7% (2005-08) και 82,7% (2009-12).

Τα αγροτικά προϊόντα είχαν μέσο ετήσιο μερίδιο 6,5% επί του συνόλου των εξαγωγών (2005-08) και 7,8% (2009-12), ενώ αντίστοιχα μικρή είναι και η συμβολή των πρώτων υλών και καυσίμων στην διαμόρφωση των εξαγωγών 4,9% (2005-08) και 5,9% (2009-12), σημειώνοντας οριακή αύξηση.

Συνεπώς, αντιλαμβανόμαστε ότι η Ιταλία εξαγεί κυρίως βιομηχανικά προϊόντα, τα οποία σημειώνουν μικρές απώλειες από το 2007 και έπειτα.

7. Για την καλύτερη ανάλυση, ταξινομούμε τους κλάδους σε τρεις βασικές ομάδες προϊόντων. Πρώτον, στα **Αγροτικά προϊόντα** όπου περιλαμβάνονται οι μονοψήφιοι κλάδοι: *Τρόφιμα και ζώα ζωντανά* (SITC: 0), τα *Ποτά και Καπνός* (SITC: 1) και τα *Λάδια και Λίπη ζωικής και φυτικής προέλευσης* (SITC: 4), δεύτερον, στις **Πρώτες ύλες και καύσιμα**, που περιλαμβάνονται οι μονοψήφιοι κλάδοι: *Πρώτες ύλες μη εδώδιμες, εκτός από καύσιμα* (SITC: 2) και τα *Ορυκτά, καύσιμα, Λιπαντικά* (SITC: 3) και, τρίτον, στα **Βιομηχανικά προϊόντα** που περιλαμβάνουν: τα *Χημικά προϊόντα* (SITC: 5), τα *Βιομηχανικά είδη ταξινομημένα κυρίως κατά πρώτη ύλη* (SITC: 6), τα *Μηχανήματα και υλικό μεταφορών* (SITC: 7) και τα *Διάφορα βιομηχανικά είδη* (SITC: 8).

Πίνακας 2
Μέσο ετήσιο μερίδιο εξαγωγών

SITC	Ιταλία				Ισπανία					Πορτογαλία			
	2000-04	2005-08	2009-12	2011-12	2000-04	2005-08	2009-12	2009-13	2012-13	2000-04	2005-08	2009-13	2012-13
Αγροτικά Προϊόντα	6,48	6,47	7,79	7,66	14,53	13,8	15,11	15,13	15,22	7,08	8,52	11,19	11,27
0 Τρόφιμα και Ζώα Ζωντανά	4,61	4,63	5,68	5,55	11,83	11,06	12,15	12,15	12,14	4,15	4,92	6,86	6,93
1 Ποτά και Καπνός	1,45	1,38	1,64	1,64	1,56	1,45	1,61	1,63	1,7	2,49	3,05	3,46	3,32
4 Λάδια και Λίπη ζωικής ή φυτικής προέλευσης	0,42	0,46	0,47	0,47	1,14	1,29	1,35	1,35	1,38	0,44	0,55	0,87	1,02
Πρώτες Ύλες και Καύσιμα	3,02	4,93	5,87	6,44	5,3	7,15	8,64	8,82	9,85	5,85	8,85	12,26	14,07
2 Πρώτες Ύλες μη Εδώδιμες, εκτός από καύσιμα	0,99	1,06	1,24	1,27	2,09	2,1	2,53	2,55	2,7	3,61	3,85	4,66	4,57
3 Ορυκτά, Καύσιμα, Λιπαντικά, κλπ.	2,03	3,87	4,63	5,17	3,21	5,05	6,11	6,27	7,15	2,24	5	7,6	9,5
Βιομηχανικά Προϊόντα	88,44	85,74	82,73	81,91	78,56	77,07	72,2	71,8	69,55	83,38	74,71	73,61	73,39
5 Χημικά Προϊόντα και Συναφή, (Μ.Α.Κ.)	9,96	10,22	11,32	11,38	10,46	12,22	13,53	13,5	13,34	5,72	6,72	8,4	8,87
6 Βιομηχανικά Είδη ταξινομημένα κυρίως κατά πρώτη ύλη	20,37	20,69	18,92	19,03	16,83	17,65	16,63	16,41	15,86	23,24	21,05	22,42	22,62
7 Μηχανήματα και Υλικό Μεταφορών	37,64	37,19	35,38	34,63	41,27	38,5	33,21	33,02	31,55	33,35	30,93	26,66	25,9
8 Διάφορα Βιομηχανικά Είδη	20,47	17,64	17,11	16,87	10	8,7	8,83	8,87	8,8	21,07	16,01	16,13	16
9 Είδη και Συναλλαγές μη ταξινομημένα κατά κατηγορίες	2,07	2,86	3,61	3,99	1,62	1,95	4,06	4,26	5,38	3,69	7,92	2,93	1,27
Σύνολο	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Τα βιομηχανικά προϊόντα κυριαρχούν και στην διαμόρφωση του επιπέδου των εξαγωγών της ισπανικής οικονομίας. Συγκεκριμένα, το μέσο ετήσιο μερίδιο των βιομηχανικών προϊόντων διαμορφώνεται στα 77,1% (2005-08) και 71,8% (2009-13), ενώ το προηγούμενο έτος, προσεγγίζει το 70,2% από 68,8% (2012) σημείο καμψής της μεταβλητής. Τα αγροτικά προϊόντα συμμετέχουν σημαντικά στην διαμόρφωση του επιπέδου των εξαγωγών της Ισπανίας. Συγκεκριμένα μεταξύ 2005-08 αποτελούν το 13,8% επί του συνόλου των εξαγωγών, ενώ φτάνουν τα 15,1% μεταξύ 2009-13. Ακολουθούν τα καύσιμα με αντίστοιχα μερίδια 7,15% (2005-08) και 8,8% (2009-13).

Εν συνεχεία, εξετάζουμε την εξέλιξη των μεριδίων των εξαγωγών, όπως αυτή αντανακλάται από τους μέσους ετήσιους ρυθμούς μεταβολής. Διαπιστώνουμε ότι τα βιομηχανικά προϊόντα ανακτούν την ισχύ τους το 2013 στις περισσότερες συνιστώσες τους, έπειτα από μια περίοδο συρρίκνωσής τους (-2,1% μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής περιόδου 2008-12). Ενώ, αντίθετη εικόνα παρουσίαζαν τα καύσιμα (11,1% την περίοδο 2008-12 και -6,5% την περίοδο 2012-13) και οριακά τα αγροτικά προϊόντα (0,64% και -2,8%, αντίστοιχα).

Και η Πορτογαλία εμφανίζει υψηλά μερίδια βιομηχανικών προϊόντων στις εξαγωγές της, φτάνοντας το 74,7% (2005-08) και το 73,6% (2009-13). Τα αγροτικά προϊόντα και τα καύσιμα ακολουθούν με τον ίδιο βαθμό συμμετοχής. Όμως, την περίοδο 2012-13 παρατηρείται μια αύξηση του μέσου ετήσιου μεριδίου των καυσίμων σε σχέση με τα αγροτικά προϊόντα.

ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΕΞΑΓΩΓΩΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΝΤΑΣΗΣ

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διάρθρωση των εξαγωγών της ελληνικής οικονομίας κατά τεχνολογικό επίπεδο, εξαιτίας της χαμηλής συμβολής τους στο σύνολο των εξαγωγών (βλέπε Πίνακα 3). Σε σχέση με τις χώρες του Νότου, οι εξαγωγές προϊόντων τεχνολογικής έντασης, βρίσκονται σε εξαιρετικά χαμηλότερο επίπεδο. Επιπλέον, παρατηρήθηκε μια συρρίκνωση του μεγέθους τους μετά το 2008, φτάνοντας το 28,9% επί του συνόλου των εξαγωγών το 2012, εξαιρετικά χαμηλή τιμή. Το χαρακτηριστικό αυτό συναντάται κυρίως στις λιγότερο ανεπτυγμένες οικονομίες.

Πίνακας 3 Διάρθρωση εξαγωγών τεχνολογικής έντασης (μερίδια επί του συνόλου)												
	Ελλάδα			Ιταλία			Ισπανία			Πορτογαλία		
	2000	2008	2012	2000	2008	2012	2000	2008	2013	2000	2008	2012
Χαμηλής τεχνολογικής έντασης	22,89	18,37	10,34	29,72	25,37	24,15	15,48	15,85	14,97	33,61	24,49	25,82
Μέσης τεχνολογικής έντασης	13,19	20,58	11,91	39,46	42,33	38,93	42,79	38,39	35,13	32,29	28,77	28,41
Υψηλής τεχνολογικής έντασης	7,89	10,08	6,7	11,61	9,1	10,41	10,21	10,86	10,97	8,61	8,43	6,43
Σύνολο Προϊόντων Τεχνολογίας	44	49	29	80,8	76,8	73,5	68,5	65,1	61,1	74,5	61,7	60,7

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση της Ιταλίας, η οποία προπορεύεται σε εξαγωγές προϊόντων τεχνολογίας, σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες του Νότου της Ευρωζώνης. Αναλυτικότερα, τα προϊόντα τεχνολογίας οδηγούν τις ιταλικές εξαγωγές. Το σύνολο των εξαγωγίμων προϊόντων τεχνολογίας κάλυπτε το 73,5% των εξαγωγών, το 2012. Τα προϊόντα μέσης τεχνολογικής έντασης αποτελούν την κύρια συνιστώσα τους, αν και παρατηρήθηκε μια μείωση της τάξεως του 8% μεταξύ 2008 και 2012. Τέλος, διαπιστώνουμε μια συνεχή κάμψη του συνόλου των εξαγωγικών προϊόντων τεχνολογίας.

Εξετάζοντας την διάρθρωση των εξαγωγών προϊόντων τεχνολογικής έντασης της Ισπανίας, διαπιστώνουμε ότι κύρια συνιστώσα αποτελούν τα προϊόντα μέσης τεχνολογικής έντασης με μερίδιο 35,2% επί του συνόλου των εξαγωγών για το 2013. Επιπλέον, παρατηρείται συνεχής κάμψη του συνόλου των εξαγωγικών προϊόντων τεχνολογίας.

Τέλος, τα προϊόντα χαμηλής και μέσης τεχνολογικής έντασης συνθέτουν το τεχνολογικό εξαγωγικό προφίλ των πορτογαλικών εξαγωγών (53,3% το 2008 και 54,2% το 2012). Επιπλέον, παρατηρείται κάμψη στα προϊόντα υψηλής τεχνολογικής έντασης μετά το 2008.

ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΑ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ

Για τον εντοπισμό των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων, στην ανάλυσή μας χρησιμοποιείται ο δείκτης αποκαλυπτόμενου ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος (RCA: Revealed Comparative Advantage) που ανέπτυξε ο Balassa (1965) και εφαρμόζεται συχνά σε πολλές εργασίες. Εάν $RCA > 1$ συνεπάγεται ότι η χώρα έχει ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στο συγκεκριμένο αγαθό που εξετάζεται, ενώ $RCA < 1$ σημαίνει ανταγωνιστικό μειονέκτημα. Η αξιολόγηση των δεικτών ανταγωνιστικότητας γίνεται σε σχέση με τις χώρες της Ευρωζώνης, σε διψήφια ταξινόμηση.

Σε δύο ομάδες προϊόντων εντοπίζονται κυρίως τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα της ελληνικής οικονομίας, σε αυτή των βιομηχανικών και των αγροτικών προϊόντων. Αναλυτικότερα, με βάση μελέτη του ΚΕΠΕ⁸, ισχυρά συγκριτικά πλεονεκτήματα εντοπίζονται, χρησιμοποιώντας διάφορους δείκτες ανταγωνιστικότητας, στους ακόλουθους διψήφιους κλάδους της ομάδας των αγροτικών προϊόντων: Ψάρια, οστρακοειδή, μαλάκια, παρασκευασμένα ψάρια (SITC: 03), Φρούτα και λαχανικά (05), Καπνός ακατέργαστος και κατεργασμένος (12), Λάδια και λίπη σταθερά και φυτικής προέλευσης (42), Λάδια και λίπη, κεριά ζωικής και φυτικής προέλευσης (43). Ακολουθούν, οι κλάδοι: Δημητριακά και παρασκευάσματα δημητριακών (04), Γαλακτοκομικά προϊόντα και αυγά πουλιών (02), Ζάχαρη, παρασκευάσματα από ζάχαρη και μέλι (06) και Διάφορα προϊόντα διατροφής και παρασκευάσματα (09).

Στην ομάδα των Πρώτων υλών και καυσίμων, η Ελλάδα εμφανίζει ιδιαίτερα ανταγωνιστική σε σχέση με τις χώρες της Ευρωζώνης στους κλάδους: Υφαντικές ίνες (εκτός από μάλλινα νήματα) (26) [και ιδιαίτερα στο βαμβάκι (263)] Ελαιόσποροι και ελαιώδεις καρποί (22) και Πετρέλαια και Προϊόντα Πετρελαίου (33), Ηλεκτρική Ενέργεια (35), Λιπάσματα και ορυκτά ακατέργαστα (27), Φωταέριο φυσικό και βιομηχανικό (34) και Δορές, δέρματα και γουναρικά ακατέργαστα (21).

Από την αξιολόγηση της ανταγωνιστικής θέσης της ομάδας των βιομηχανικών προϊόντων διαπιστώνουμε, πρώτον, ότι τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της ελληνικής οικονομίας συγκεντρώνονται κυρίως στους κλάδους: Βιομηχανικά λιπάσματα (56), Μη σιδηρούχα μέταλλα (68), Σίδηρος και χάλυβας (67), Δέρματα, είδη από δέρμα, γουναρικά κατεργασμένα (61) και Είδη ενδυμασίας και αξεσουάρ ένδυσης (84). Και, δεύτερον, ότι η πλειονότητα των κλάδων υπέστησαν χειρότερη θέση της ανταγωνιστικής τους θέσης κυρίως την τελευταία διετία. Παρατηρούμε δραματική μείωση της ανταγωνιστικότητας των κλάδων των βιομηχανικών προϊόντων, την περίοδο της βαθιάς ύφεσης στις κατηγορίες των χημικών προϊόντων και των διαφόρων βιομηχανικών ειδών.

Τέλος, ο Πίνακας 4 παρουσιάζει το ποσοστό των προϊόντων με δείκτες RCA μεγαλύτερους της μονάδας σε τριψήφια ταξινόμηση, για τα έτη 2000, 2004, 2008 και 2012.

Με βάση την αξιολόγηση των δεικτών RCA, εντοπίζουμε τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα της ιταλικής οικονομίας (βλέπε Πίνακα 4), στα βιομηχανικά προϊόντα με ποσοστό 85,7% επί του συνόλου των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων, με τιμές μεγαλύτερες της μονάδας το 2008 και 84,8% το 2012, ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά για τα αγροτικά προϊόντα ήταν 12,5% (2008) και 13,6% (2012). Επιπλέον, παρατηρείται στο σύνολο των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων της ιταλικής οικονομίας επιδείνωση της ανταγωνιστικής της θέσης σε προϊόντα υψηλής τεχνολογίας και έντασης κεφαλαίου. Ενώ βελτίωση της ανταγωνιστικής τους θέσης εμφανίζουν τα χημικά προϊόντα καθώς και τα διάφορα βιομηχανικά είδη. Οι κλάδοι αυτοί θεωρούνται έντασης εργασίας και re-

8. Μελέτη της συγγραφέως με τίτλο: «Ανάλυση του Εξωτερικού Τομέα της Ελληνικής Οικονομίας» (υπό κρίση).

Πίνακας 4
Ποσοστό προϊόντων με RCA > 1 στο σύνολο των συγκριτικών πλεονεκτημάτων

	Βιομηχανικά Προϊόντα				Αγροτικά Προϊόντα			Καύσιμα και Πρώτες ύλες	
Ελλάδα									
	SITC: 5	SITC: 6	SITC: 7	SICT: 8	SITC: 0	SITC: 1	SITC: 4	SICT: 2	SICT: 3
2000	9,3	18,5	9,3	27,8	24,1	1,9	1,9	7,4	
2004	8,2	24,6	19,7	19,7	19,7	1,6	1,6	4,9	
2008	8,1	21	19,4	21	19,4	3,2	3,2	3,2	1,6
2012	13,4	20,7	13,4	15,9	24,4	3,7	1,2	6,1	1,2
Ιταλία									
	SITC: 5	SITC: 6	SITC: 7	SICT: 8	SITC: 0	SITC: 1	SITC: 4	SICT: 2	SICT: 3
2000	9,38	34,38	32,81	12,5	9,38	1,56			
2004	7,27	32,73	32,73	14,55	10,91			1,82	
2008	10,71	35,71	26,79	12,5	12,5			1,79	
2012	12,12	34,85	22,73	15,15	12,12	1,52		1,52	
Ισπανία									
	SITC: 5	SITC: 6	SITC: 7	SICT: 8	SITC: 0	SITC: 1	SITC: 4	SICT: 2	SICT: 3
2000	9,62	30,77	26,92	3,85	21,15		1,92	3,85	1,92
2004	10,53	28,07	24,56	7,02	21,05		1,75	3,51	3,51
2008	8,77	31,58	19,3	15,79	17,54		1,75	3,51	1,75
2012	14,29	26,98	20,63	15,87	15,87			4,76	1,59
2013	13,11	26,23	16,39	18,03	21,31			4,92	
Πορτογαλία									
	SITC: 5	SITC: 6	SITC: 7	SICT: 8	SITC: 0	SITC: 1	SITC: 4	SICT: 2	SICT: 3
2000	12,28	24,56	19,3	22,81	10,53	1,75		7,02	1,75
2004	11,36	31,82	23,86	13,64	10,23	1,14		6,82	1,14
2008	14,47	32,89	13,16	15,79	11,84	1,32		7,89	2,63
2012	13,43	19,4	22,39	20,9	13,43	1,49		7,46	
2013	14,29	22,86	20	17,14	12,86	1,43		8,57	2,86

source-intensive manufactures. Συνεπώς, η δομή του εμπορίου της ιταλικής οικονομίας προσδιορίζεται από τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που ανιχνεύονται στα βιομηχανικά προϊόντα.

Στα βιομηχανικά προϊόντα εντοπίζονται τα περισσότερα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα της ισπανικής οικονομίας με 73,7% (2013) επί του συνόλου των συγκριτικών πλεονεκτημάτων και 75,4% (2008). Ακολουθούν τα αγροτικά προϊόντα με αξιοσημείωτα ποσοστά 21,3% (2013) και 19,3% (2008). Η τελευταία ομάδα προϊόντων βελτιώνει συνεχώς την ανταγωνιστικότητά της (βλέπε Πίνακα 4).

Τέλος, τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα της πορτογαλικής οικονομίας εντοπίζονται στα βιομηχανικά προϊόντα με ποσοστό 76,3% το 2008 και 74,3% το 2013 επί του συνόλου των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων με τιμές μεγαλύτερες της μονάδας, τα αντίστοιχα ποσοστά για τα αγροτικά προϊόντα είναι 13,2% (2008) και 14,3% (2012), ενώ τα καύσιμα και οι πρώτες ύλες διαχρονικά έχουν σημαντικά ποσοστά 10,5% (2008) και 11,4% (2013).

ΣΥΝΟΨΗ

Η πλειονότητα των χωρών του Νότου της Ευρωζώνης εμφανίζει ανισορροπία στον εμπορικό ισοζύγιο των οικονομιών τους, με την Ελλάδα και την Πορτογαλία να σημειώνουν διαχρονικά τις αρνητικότερες επιδόσεις. Η κατάσταση του εξωτερικού εμπορίου της ιταλικής οικονομίας είναι ισχυρότερη σε σχέση με τις υπόλοιπες εξεταζόμενες χώρες. Ενώ, την περίοδο της οικονομικής ύφεσης, Ισπανία και Ελλάδα επιτυγχάνουν μεγαλύτερη συρρίκνωση των εμπορικών ελλειμμάτων τους, χωρίς όμως να προσεγγίζουν στο ελάχιστο τα επιθυμητά επίπεδα.

Επιπλέον, οι ελληνικές εξαγωγές, συνεπικουρούμενες κυρίως από τα καύσιμα, σημειώνουν την μεγαλύτερη θετική μεταβολή, με τις ισπανικές και τις πορτογαλικές να ακολουθούν. Θα πρέπει να τονίσουμε ότι η συμβολή της συνιστώσας των εξαγωγών καυσίμων είναι καθοριστική για την προαναφερθείσα αύξηση στην Ελλάδα αλλά και στην Πορτογαλία.

Όσο αφορά τις εξαγωγές ανά χώρα σημειώνονται τα ακόλουθα:

Την περίοδο της βαθιάς ύφεσης της ελληνικής οικονομίας σημειώνονται υψηλοί θετικοί ρυθμοί μεταβολής των εξαγωγών. Οι εξαγωγές καυσίμων, οι οποίες συνοδεύονται από εξίσου εντυπωσιακές εισαγωγές, συνεισέφεραν όπως προαναφέραμε απόλυτα στους υψηλούς θετικούς ρυθμούς αύξησης των εξαγωγών. Τα βιομηχανικά προϊόντα συρρικνώνουν τα μερίδιά τους στο σύνολο των εξαγωγών, ενώ ενισχύονται τα καύσιμα, που καρπώνονται τα χαμένα μερίδια των βιομηχανικών και των αγροτικών προϊόντων. Το σύνολο των εξαγόμενων τεχνολογικών προϊόντων της ελληνικής οικονομίας διαχρονικά είναι εξαιρετικά μικρότερο σε σύγκριση με τις χώρες του Νότου και συρρικνώθηκε περαιτέρω, φτάνοντας πρόσφατα σε εξαιρετικά χαμηλές τιμές.

Ισχυρά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα εντοπίζονται στην ελληνική οικονομία κυρίως στα αγροτικά και βιομηχανικά προϊόντα. Την διετία 2011-12 παρατηρείται επιδείνωση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων, στην πλειονότητα των κλάδων των αγροτικών προϊόντων. Στην ομάδα των Πρώτων υλών και καυσίμων, η Ελλάδα εμφανίζει ιδιαίτερα ανταγωνιστική σε σχέση με τις χώρες της Ευρωζώνης. Επιπλέον, από την αξιολόγηση της ανταγωνιστικής θέσης της ομάδας των βιομηχανικών προϊόντων διαπιστώνουμε ότι υπήρξε δραματική μείωση της ανταγωνιστικότητας των κλάδων των βιομηχανικών προϊόντων, την περίοδο της βαθιάς ύφεσης στις κατηγορίες των χημικών προϊόντων και των διάφορων βιομηχανικών ειδών.

Η ιταλική οικονομία εξάγει κυρίως βιομηχανικά προϊόντα, ενώ τα αγροτικά προϊόντα και οι πρώτες ύλες και τα καύσιμα αποτελούν μικρά μερίδια του συνόλου των εξαγωγών. Τα προϊόντα τεχνολογικής έντασης συνεισφέρουν απόλυτα στις συνολικές εξαγωγές. Η δομή του εμπορίου της ιταλικής οικονομίας προσδιορίζεται από τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που ανιχνεύονται στα βιομηχανικά προϊόντα. Τα μηχανήματα και το υλικό μεταφορών, και ειδικότερα, τα προϊόντα υψηλής τεχνολογίας που ανήκουν σε αυτή την κατηγορία συγκεντρώνουν την ισχύ των ανταγωνιστικών ιταλικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων. Διαχρονικά, παρατηρείται στο σύνολο των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων της ιταλικής οικονομίας επιδείνωση της ανταγωνιστικής θέσης των προϊόντων υψηλής τεχνολογίας και έντασης κεφαλαίου, ενώ βελτιώνουν την ανταγωνιστική τους θέση τα χημικά προϊόντα καθώς και τα διάφορα βιομηχανικά είδη, δηλαδή προϊόντα τα οποία είναι έντασης εργασίας και resource-intensive manufactures.

Τα βιομηχανικά προϊόντα κυριαρχούν στην διαμόρφωση του επιπέδου των εξαγωγών της ισπανικής οικονομίας, ενώ παράλληλα και τα αγροτικά προϊόντα συμμετέχουν σημαντικά στην διαμόρφωση του επιπέδου των εξαγωγών της Ισπανίας. Έπειτα από μια περίοδο συρρίκνωσής τους (2008-12) τα βιομηχανικά προϊόντα ανέκτησαν την ισχύ τους στις περισσότερες συνιστώσες τους, το προηγούμενο έτος. Τα προϊόντα μέσης τεχνολογικής έντασης σημειώνουν υψηλά μερίδια επί

του συνόλου των εξαγωγών προϊόντων τεχνολογικής έντασης, παρατηρείται, όμως μια συνεχής κάμψη του συνόλου των εξαγωγικών προϊόντων τεχνολογίας. Τέλος, ισχυρά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα εντοπίζονται στα βιομηχανικά προϊόντα και ακολουθούν τα αγροτικά προϊόντα με αξιοσημείωτες επιδόσεις.

Η πορτογαλική οικονομία εξάγει κυρίως βιομηχανικά προϊόντα, ενώ τα αγροτικά προϊόντα και τα καύσιμα ακολουθούν με τον ίδιο περίπου βαθμό συμμετοχής. Όμως, την περίοδο 2012-13 παρατηρείται σημαντική αύξηση του μέσου ετήσιου μεριδίου των καυσίμων στο σύνολο των εξαγωγών. Τα προϊόντα χαμηλής και μέσης τεχνολογικής έντασης συνθέτουν το τεχνολογικό εξαγωγικό προφίλ των πορτογαλικών εξαγωγών. Επιπλέον, παρατηρείται κάμψη στα προϊόντα υψηλής τεχνολογικής έντασης την περίοδο της ύφεσης. Τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα της πορτογαλικής οικονομίας εντοπίζονται κυρίως στα βιομηχανικά προϊόντα, ακολουθούν τα αγροτικά προϊόντα, ενώ τα καύσιμα και οι πρώτες ύλες διαχρονικά έχουν σημαντικά ποσοστά.

REFERENCES

- Awokuse, T.O. (2003)**, "Is the export-led growth hypothesis valid for Canada?", *Canadian Journal of Economics* 36 (1), pp.126-136.
- Balaguer, J., and M. Cantavella-Jorda (2004)**, "Export composition and Spanish economic growth: evidence from the 20th century," *Journal of Policy Modeling* 26, pp. 165-179.
- Balassa, B. (1965)**, "Trade Liberalization and 'Revealed' Comparative Advantage," *Manchester School of Economic and Social Studies* 33 (2), pp. 99-123.
- Balassa, B. (1978)**, "Export and economic growth: further evidence," *Journal of Development Economics* 5(2), pp. 181-189.
- Balassa, B. (1985)**, "Exports, policy choices, and economic growth in developing countries after the 1973 oil shocks," *Journal of Development Economics* 18(1), pp. 23-35.
- Feder, G. (1982)**, "On exports and economic growth," *Journal of Development Economics* 12, pp. 59-73.
- Heller, P.S., and R.C. Porter (1978)**, "Exports and Growth: An empirical re-investigation," *Journal of Development Economics* 5(2), pp. 191-193.
- Konya, L. (2006)**, "Exports and growth: Granger causality analysis on OECD countries with a panel data approach," *Economic Modelling* 23, pp. 978-992.
- Marin, D. (1992)**, "Is the export-led growth hypothesis valid for industrialized countries?" *Review of Economics and Statistics* 74 (4), pp. 678-688.
- Thornton, J. (1997)**, "Exports and economic growth: Evidence from 19th Century Europe," *Economics Letters* 55, pp. 235-240.

**ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ**

ΙΟΥΛΙΟΣ 2014